

Årgång 26
Nr 1 1974
3:00

vi människor

Ur innehållet:

Försvara de med-
borgerliga rättig-
heterna:
om den nya
grundlagen

*

Att vara mor i
Sverige:
om nedläggning-
arna av BB, om
den psykoprofyl-
aktiska
födelsemetoden

*

Fisk, parfym och
EEC: om fiskar-
kvinnorna på
Skrova och deras
kamp mot EEC

*

Gastarbeiter i
Västtyskland: om
invandrare inom
EG

*

KVINNOKULTUR:

Till alla mammor:
Kramstöd, puss-
stöd, tankestöd åt
din dotter inför all
kommande olyd-
nad

Kulturarbeterskor
i Armenien

Svenska Kvinnors Vänsterförbund

Svenska Kvinnors Vänsterförbund har i korthet följande historia. 1914 bildades Föreningen Frisinnade Kvinnor under parollen: Mot krigspsykos, för demokrati och för kvinnornas likställighet. År 1931 utvidgades förbundet så att ett samarbete blev möjligt mellan alla kvinnor som önskade en samhällsutveckling i vänsterriktning. Då fick förbundet sitt nuvarande namn.

Förbundet vill verka för fullständig likställighet mellan kvinnor och män och för kvinnornas deltagande i full utsträckning på alla områden av det ekonomiska, sociala och politiska livet; för erkännande av och respekt för kvinnornas värdighet i familj och samhälle.

Förbundet vill verka för samarbete mellan kvinnor i alla länder och med all kraft delta i strävandena att uppnå och befästa en varaktig fred, allt framtidens grundval.

År 1946 anslöts Svenska Kvinnors Vänsterförbund (Swedish women's left federation) till Kvinnornas Demokratiska Världsförbund (KDV).

KDV hade 1969 anslutna organisationer i 90 länder med omkring 200 miljoner medlemmar.

KDV har nu tillerkänts konsultativ status I (tidigare hette det A) hos FN:s ekonomiska och sociala råd. Endast 16 organisationer har denna status vilken innebär rätt att yttra sig vid rådets sammanträden och att framlägga egna förslag muntligen eller skriftligen.

Hertta Kuusinen 70 år

KDV:s ordförande Hertta Kuusinen har nyligen fyllt 70 år. SKV lyckönskar varmt. Hertta har ägnat hela sitt vuxna liv åt arbetarklassens kamp i Finland, de fem sista åren har hon dessutom utsträckt sin verksamhet att omfatta kvinnorna i de fem världsdelarna genom sitt engagemang i KDV. Hon har tillbragt 8 år i fängelse och läger, hon har suttit i en finsk regering och hon har lett folkdemokraternas riksdagsarbete.

Hennes klara hjärna, kloka omdöme, livlighet och varma personlighet gör henne älskad i vida kretsar.

E. P.

Omslagsbilden
är ritad av Anna-Lisa Bäckman

vi människor

Nummer 1 — 1974 — 26:e årg

Ansvarig utgivare:
VALBORG SVENSSON

Redaktionskommitté:
EVA PALMAER
LOUISE WALDÉN
KATJA WALDÉN
ELISABETH VON HELAND

Vi Människor utkommer med sex
nummer om året

Prenumerationspris pr år 15 kr

Postgiro 5 13 23 — 4

SVENSKA KVINNORS
VÄNSTERFÖRBUND
Box 3021, 161 03 Bromma
Tel. 08/87 79 14

Sjühäradshögskolans Tryckeri AB, Borås 1974

Innehåll

Ledare	3
Den nya grundlagen. Erland Dahm	4
Gastarbetar i Västtyskland. Ursula Armbruster	6
Vi måste återerövra våra kroppar! Lotta Schüllerqvist	10
Fisk, parfym och EEC. Anne Lidén	13
Till alla mammor... Anna-Lisa Bäckman	16
Livslång flickskola. Viola Westerlund	18
Kulturarbeterskor i Armenien. Margit Palmaer	19
Det finns ingen kvinna på jubileumsaffischen. Håkan Boström	23
Brasilien igår, Chile idag. Kvinnorna kämpar för rättvisa. Arvid Rundberg	24
Böcker	27
För Vietnams kvinnor och barn	31

Vi kämpar vidare

Nu firar vi åter igen 8 mars och på kvinnofronten har det faktiskt inte hänt mycket sedan sist, även om antalet kvinnor i riksdag och kommunstyrelser ökat något. Det är tyvärr inte så att man kan iakttaga några årsringar när det gäller jämlikheten. Vi trängs i låglöneyrken allttjämt. Flickorna skyr de tekniska linjerna (0,6 % kvinnliga elever) och yrkesrådgivarna drar sig nästan för att rekommendera dessa linjer. De vet hur många svårigheter som kommer att torna upp sig för våra flickor när de skall installera sig i yrkeslivet. — Arbetslösheten för kvinnor är större än för männen.

Det snålas på daghem för att inte tala om fritidshem. I en del kommuner måste mödrarna ha heltidsjobb för att barnen skall få plats på dagis. Det innebär i praktiken att barnen får vistas ofta 10 timmar hemifrån vilket alla vet är för ansträngande för dem. Tänk om myndigheterna skulle utgå från barnens bästa som vi tjtat om så länge i SKV.

Kvinnornas kamp kompliceras av att man sällan stöter på öppet motstånd. Säg den politiker alltifrån Gösta Bohman och uppåt som skulle våga försvara manssamhället! Det är bara det att verkligheten talar ett annat språk än både regering, riksdag och partiledare.

Hur blir det med grundlagen? Så vitt jag förstår är vår statsminister som vanligt fullkomligt lugn trots en stark och växande proteströrelse. Vilka nerver den mannen har, måste vi konstatera. I själva verket spelar lagarna inte så stor roll har han förklarat för SSU i Södertälje, refererat i DN. Det är inte lagens stadgande som garanterar demokratin utan folkets demokratiska medvetande! I England finns inte ett enda stadgande på detta område (vad blev det av Magna Charta?) och ändå är Storbritannien det land som i århundraden lyckats värna demokratin! fortsatte statsministern. Tänk bara på Indien, de afrikanska kolonierna, kolgruvearbetarna, 1800-talets barnarbetare etc. etc.

När det gällde IB-affären följde man "lagarna" utan märkbart hänsynstagande till demokrati, allmänt rättsmedvetande och tryckfrihet. Helt betydelselösa är våra lagar nog inte.

*

Fredsavtalet i Vietnam har fyllt ett år. Striderna i Indokina fortsätter. Under året har tusentals vietnameser dödats och 10.000-tals lemlästats. 200.000 fångar försmäktar i Sydvietnam. Fruktansvärda förluster i Kambodja.

Vi måste intensifiera arbetet för Indokinas folk. SKV hoppas få besök av vietnamesiska vänner under året. De är oändligt välkomna och vi skall göra vårt yttersta för att visa vår solidaritet med det kämpande Indokina.

E.P.

HAR DU PRENUMERERAT FÖR 1974?

Om inte — använd det inbetalningskort som finns i tidningen.

Samma inbetalningskort kan du också använda om du vill bli medlem i SKV genom att betala in medlemsavgiften — 15 kronor per år —. Tillhör du redan förbundet men bor på en ort där SKV-avdelning inte finns kan du också skicka in årsavgiften direkt till förbundet.

Förbundets ekonomi är som vanligt skral. Vill du stödja förbundets strävanden och har möjlighet att avvara en slant så kan du också ha användning för inbetalningskortet.

Tack på förhand!

Förbundsexpeditionen

Varför vill regeringen inte grundlagsbefästa de medborgerliga fri- och rättigheterna? Jo, menar Erland Dahm, som här rekapitulerar grundlagens många och krångliga turer, det vill den nog, men det vore omöjligt utan att samtidigt fixera ägande- och näringsrättigheter, vilket kunde innebära att reformarbetet försenades. Därför säljer regeringen hellre ut folket och friheten — "så går det när man väljer pragmatism istället för socialism".

Den nya grundlagen

Regeringens olust att i grundlag befästa en katalog över medborgerliga fri- och rättigheter är så märklig att det tvingar fram reflexioner om vilka djupare motiv som de politiska argumenten täcker. Palme och Lidbom har dels uttryckt förvissning om att grundlagfäst rättighetskatalog är överflödig, eftersom den svenska demokratiska traditionen är så fast förankrad. Dels befarar de att framtida reformarbete skulle förhalas av att medborgare drog lagförslag inför lagprövningsrätt liknande USA:s eller Västtysklands författningsdomstolar med anklagelsen att ett förslag kränkte viss fri- och rättighet. 1954 års författningsutredning avisade speciell författningsdomstol såsom en "...för svensk och nordisk rättstradition främmande ordning," och förordade utvidgat lagråd. (SOU 1963:17, s. 156). Även om jurist- (liksom officers-) kåren i sig är välkänd konservativ, finns väl knappast farhågor för att denna av det skälet skulle hämma reformer eftersom juridiska ämbetsmän verkligen kan demokratins spelregler. Om nu folket känner för demokrati, och juristerna ock-

så, vad gjorde det då, om lagförslag ibland grundlagprövades lite extra?

Upphovet till striden är vissa egenheter hos regeringsformens § 16, "frihetsparagrafen" och dess fri- och rättighetsförklaring med anor från den gamla svenska landslagens konungaed. Författningsutredarna fann att ett karakteristiskt drag i § 16 var elasticiteten, men att den dock formulerar "vägledande fundamentala principer." En negativ egenskap är att en del rättigheter som nutiden ser som självklara, ej är nämnda, såsom förenings- och samlingsfrihet, yttrandefrihet, skydd för brev-, telegraf- och telefonhemlighet, förbud mot retroaktiv lagstiftning, strejkrätt m m.

Om sådana konkretiserades mer detaljerat, skulle kanske elasticiteten minska, men rättssäkerheten öka, resonerade de sakkunniga i utredningen. Att ändå inte alla tänkbart möjliga fundamentala rättigheter kom med, antyds av ett betänkande i frågan 1941 (SOU 1941:20) som inför rättens förfall ute i Europa föreslog grundlagsstadgat förbud mot samfällad lagstiftning riktad mot §16 principer. VPK för tanken vidare

då det i år föreslog grundlagskyddade fri- och rättigheter — to m mot riksdagsmajoriteter! Att å andra sidan de uråldriga fundamentala principerna i §16 kan åberopas förgäves, visade försök av värnpliktsvägrare under 50- och 60-talen vilka stödde sig på "Konungen... (bör)... ingens samvete tvinga eller tvinga låta..." utan resultat. Bara vissa kristna som redan fö ju är underkastade förbud att dräpa, slapp undervisning i mordkonst. I grundlag stadgade rättigheter kan således vara en aning relativa. Varför fruktar i så fall regeringen en riktigt flott rättighetskatalog? Till etablissemangets makt hör ju lagtolkningsrätt.

Under och efter sista världskriget blev det en modesak för statsmän att konstituera vackra författningar. Idealet från magna charta 1215, habeas corpus 1679, bill of rights 1689, naturrättsliga doktriner som förenades med franska revolutionens idéer. USA:s konstitution, Atlantdeklarationen, FN:s deklaration om de mänskliga rättigheterna och Europarådets konvention om desamma 1950, avsåg alla att på papperet garantera en privatfriheternas sfär mot statligt intrång. Men — som

Agne Gustafsson påpekat — (Arbetet 6/4 73) deklARATIONERNA är bara ledstjärnor i länder som i praktiken har långt kvar till förverkligandet av rättigheterna.

Nu är det nog med sådana rättighetsuppräknings- som med teserna i Luthers katekes: de olika doktrinerna har olika grader av sann kraft. Antag nu att frihetsdeklARATIONER av här aktuell art bara speglar modellen: bas contra överbyggnad — att människans sociala vara bestäms av produktionsomständigheterna för att alludera på en känd filosof. Antag vidare att den enda reella makten är makten över produktionsmedlen, att den är det primära, och all lagstiftning bara reflex av en elits behov av att låta det bestående bestå. Ägarna av produktionsmedlen unnar säkert gärna folket friheter — ägarna bestämmer ju på vilka villkor. Kan ett sådant resonemang leda till förståelse för regeringens agerande i grundlagfrågan?

De nämnda rättighetsdeklARATIONERNA tryggar samtliga *den privata äganderätten*. Den är otvetydig i § 16, och ytterligare förankrad i RF §§ 73 och 74. Egendomsrätten brukar oftast formuleras — som i danska grundlagen — som *okränkbar*. "Äganderätten har i vårt land i all tid åtnjutit rättsordningens skydd, respekten för den enskildes äganderätt utgör i själva verket en av grundvalarna för vad vi avser med begreppet rättsstat", påminner oss författningsutredningen (SOU 1963:17, s. 192). FN:s deklARATION skyddar äganderätten, USA:s konstitution i allra högsta grad. Sverige under-tecknade Europarådets konvention om de mänskliga rättigheterna 1952 och det särskilda tilläggsprotokoll som extra skyddar äganderätten 22 juni 1953.

Rätten till privatägande

brukar i lagstiftning vara kopplad till närings- och yrkesfriheten. Den är dock inte uppräknad i § 16 eller i dagens rättighetskatalog och Bohmans parti efterlyser det. Behöver dom det? Finns privategendom — i meningen makt över produktionsmedlen — någonstans utan näringsfrihet? De två rättigheterna är avhängiga varann som jord och växtlighet.

Sedan fd arbetarepartiets tillkomst har ekonomisk lagstiftning alltmer insnåvat det idealliberala frossandet i ägande och exploaterande — av marknad och av råvaror — inklusive råvaran arbetskraft. Varje reform häremot har mötts med en storm av protester och beskyllningar för tvångsingripande, socialisering, kollektivering — jmf ATP-debatten och nu sist om AP-fonderna. Ibland har § 16 förbud mot konungen/Staten: "...ingen avhända eller avhända låta, något gods, löst eller fast..." varit i farten, men en reform räddats tack vare paragrafens elasticitet.

Här har vi nog förklaringen till regeringens ovilja att grundlagfästa vissa fri- och rättigheter. Den vill visst ha en katalog över medborgarfriheter, men det hade varit omöjligt under det parlamentariska utredningskompromissandet att då inte också fixera ägande- och näringsrättigheter. Och om så skett, om § 16 ersattes med konkretiseringar av Tryckfrihetsförordningens karaktär, då skulle ekonomisk lagstiftning och reformarbete kunna ut-sättas för filibustring i evighet, varenda lagförslag som hämmar fri konkurrens och rätten att utsuga mervärde hotar hamna inför lagprövning.

Inför ett så motsägelsefullt dilemma viker regeringsmakten undan för den reella makten. Den spolar hellre grundlagstryggande fri- och rättig-

heter än antar utmaningen. Därför kan Palme ena dagen som vid vårriksdagens upplösande utmåla faran för högerextremistisk smitta inom oppositionen, men andra dan i presskonferens om grundlagförslaget hävda att folkets demokratiska tradition räcker för garanti av fri- och rättigheter. Alltså: trots hotbilder av valnederlag, av den sk "tokvänsterns" våldsagerande och vilda strejker, som Palme, Sträng och LO reagerar mot; trots risken för högersmitta och av att en reaktionär riksdag förlänger och utvidgar terrorlagen, vill ej regeringen Palme garantera folket fasta konstitutionella fri- och rättigheter utan med-verkar till en ordning, där dessa i stort sett kan avskaffas med en rösts flertal i riksdagsmajoritet över en natt som i nu vilande grundlagsförslag.

Inte ens mot det faktum att EEC-paragrafen från 1964—65 (som infördes för att förbereda svenskt inträde i EEC) innebär att riksdagen överlåter viss lagstiftningsrätt på EEC-organ, inte ens mot denna multinationalism erhåller folket garanti för nödvändiga fri- och rättigheter mot högborgerlighetens byråkrati i Brüssel.

EEC-paragrafen avslöjar annars bra opålitligheten i överbyggnadens ideal och basens krav — hur begärlig EEC-marknaden är framför allt annat, framför gamla ideal, bevisas av att just de krafter som traditionellt mest orerar om större svensk krigsmakt för att värna nationellt oberoende och ära, är de krafter som starkast verkat för EEC-anslutning. Hur skulle de ställt sig till uppgående i Comecon, tror ni?

Trots dessa hot mot folkets rättigheter och intressen säljer regeringen bort folket och friheterna. Så går det när man väljer pragmatism framför socialism.

I föregående nr av "Vi människor" togs invandrarproblematiken upp och det berättades där om hur situationen ter sig för de olika invandrargrupperna här i Sverige.

Men invandrarproblematiken är inte enbart en svensk företeelse och det är viktigt att orientera sig därom i andra länder; speciellt då i EG-länderna. Redan på 50-talet möjliggjordes där genom speciella avtal omflyttningar av arbetskraften. Ursula Armbruster rapporterar om villkoren för s. k. Gastarbeiter och deras barn.

Gastarbeiter i Väst-Tyskland

Invandrarnas arbetskraft utnyttjas maximalt och länge så ignorerades (och görs ännu) den sociala misären som invandrargrupperna lever i. Vid mitt besök i Väst-Tyskland nyligen upplevde jag igen hur isolerade dessa grupper är, hur mycket arbetsköparna utnyttjar dem och hur djupt utlänningshatet ännu sitter bland vissa delar av den tyska befolkningen.

Invandrarna kallas där "Gastarbeiters" och det namnet återspeglar just den invandrapolitik som bedrivs där (se faktaruta om rotationssystem). Ironiskt nog har vissa tidningar på senaste tiden skrivit om tävlingar om namnbyte: invandrarna skulle inte längre kallas Gastarbeiters — men de skulle ändå förbli gäster.

I dag lever i Förbundsrepubliken ca 2 miljoner utländska löntagare. Detta är 9% av den förvärvsarbetande befolkningen. (I Sverige utgör de utländska löntagarna 6% av den förvärvsarbetande befolkningen). Sedan 1962 har invandrarnas antal mer än fördubblats i Väst-Tyskland, sedan 1969 har det fördubblats. Om tillströmningen håller i sig, så finns det 1975 3 miljoner invandrare. Och prognoserna från Statistiska Centralbyrån (Statistisches Landesamt) förutsäger en fortsatt höjning av behovet av utländsk arbetskraft.

Den största invandrargruppen kommer just nu från Turkiet.

Enbart i München (1.235.500 invånare) lever 200.000 utländska löntagare, däribland 50.000 registrerade turkar.

Antalet officiellt registrerade turkiska löntagare är just nu i hela Väst-Tyskland uppskattningsvis 580.000. Därtill kommer ca 270.000 släktingar och ett stort antal icke-registrerade (efter olika uppskattningar mellan 75 och 200 tusen).

På av detta är det svårt att exakt ange deras antal. Ca 1,2 miljoner väntar hemma i Turkiet på att få inresetillstånd till Väst-Tyskland. Men många kan inte vänta. De faller offer för drömmen om arbete och pengar.

Den otåliga väntan, fruktan att inte få inresetillstånd (officiellt får nämligen enbart de en chans som är unga. På arbetsförmedlingens kontaktställe i Istanbul (Bundesanstalt für Arbeit) blir enbart de värvade som inte är äldre än 35 år), släktingarnas berättelser från utlandet och drömmen om ett bättre materiellt liv gör att många turkar åker till Väst-Tyskland som turister. När deras turistvisum har gått ut efter tre månader så stannar de illegalt i landet utan varken uppehålls- eller arbetstillstånd. Ofta så betalar de stora summor för att ordna upp illegaliteten. Tex kan illegala personer mot

300—1.500 DM (ca 500—2.500 kr) köpa utfärdade tillstånd på stulna myndighetspapper. Efter en tid blir de ändå upptäckta och utvisade till hemlandet. Det finns "subföretag" som tjänar mycket pengar på dessa människor. Och "offrena" är tysta. Hellre accepterar de att bli lurade än att de riskerar att behöva åka tillbaka hem.

Den officiella inresan, de illegala flyttningarna och den stora nativiteten bland den turkiska invandrargruppen bidrar till att invandrarghettos växer snabbt i alla större städer. Ty invandrarna tyr sig till varandra och flyttar tätt ihop. Så snart som möjligt flyttar kvinnorna, barnen och släktingar efter männen. På det viset bebos hela områden i Förbundsrepublikens storstäder av enbart utlänningar. Ju fler utlänningar det finns i ett område i desto större utsträckning flyttar tyskarna därifrån. På det viset uppstår stora ghettos för dessa minoriteter. Människorna där talar flera olika språk och kommer från länder med helt andra sociala strukturer.

För ingen annan etnisk grupp är klyftan mellan de ursprungliga levnadsbetingelserna hemma och det utvecklade industrisamhället så djupt som för kvinnor och män från Turkiet. Antalet analfabeter är enligt en uppskattning från FN 54 %. Genom den stora illegala in

vandringen är tex enbart i Väst-Berlin uppskattningsvis vartannat barn från Turkiet inte registrerat. Pga detta får dessa barn varken besöka skola, fritidshem eller daghem. Och de utländska barn som får gå i tyska skolor har svårt att anpassa sig där. De blir analfabeter på 2 språk. Dessa familjer som bott flera år i Förbundsrepubliken känner sig inte hemma där — men inte heller i Turkiet. Av alla turkar som bor i Frankfurt är 80% gifta, men knappt hälften har sin maka hos sig. Trots att varannan turk önskar att även maken vore med. För att undanröja faran av att invandraren gör sig alltför hemmastadd i Förbundsrepubliken får den utländska arbetaren nämligen tidigast efter 1 år, i normalfall efter 3 år, hämta sin fru hemifrån. Och detta först om han kan visa upp att han förfogar över en tillräckligt stor bostadsyta. Hur skall invandraren kunna visa upp denna bostad? De enamstående bor ofta i firmaägda baracker eller moderna bostadsghettos. Vakter kontrollerar ofta dem som går in, kvinnobesök, även från makan, är ofta inte tillåtet. Genom att bostäderna ligger så nära arbetsplatsen har arbetsköparen lätt att kontrol-

lera arbetskraften. Visserligen har regeringen i Bonn utarbetat riktlinjer om hur invandrarnas bostad skall se ut: varje rum skall ha ett bord av lagom storlek, varje boende skall ha en sittplats, på tio män måste det finnas minst en urinoar och en toalett...

Men denna minimistandard finns ofta inte i de källare, baracker och gamla biolokaler där Gastarbeiters bor. Invandrarna betalar dessutom höga hyror: enligt en undersökning som gjordes i delstaten Nordrhein-Westfalen 30% högre än tyskar.

Människorna bor, där det inte skulle finnas bostäder, de etniska randgrupperna är isolerade och inlämmad i en cirkel av bostadselände, bildningsmisär och dåliga avanceringsmöjligheter.

Den sociala misären är stor i dessa områden, folk har svårt att finna sig tillrätta. Tex är det för många turkar ett svårt problem att de inte kan utföra den renlighetsplikt som Koranen föreskriver, beroende på att den sanitära utrustningen inte motsvarar deras.

Men vilken arbetsköpare, hyresvärd eller granne har förståelse för sådana hygienfrågor?

Illustration: Lotta Silfverhielm

ROTATIONS-SYSTEMET

diskuterades och utveckledes i början av 1960-talet i Väst-Tyskland som ett medel för att förhindra massinvandring.

Invandraren får efter tre månaders uppehåll i Väst-Tyskland av invandrarverket ett uppehållstillstånd på ett år i taget. Enligt rotations-systemet så förlängs detta inte efter fem år och utlänningen blir utvisad. På det viset får man plats för de människor som väntar i utlandet på att få resa till Väst-Tyskland och arbetskraften förnyas ständigt med unga människor. Stora sociala konflikter är resultatet av denna politik. Invandrarna är rädda för att bli utvisade och stannar illegalt i landet.

Pga denna korta vistelse i landet har de aldrig några avanceringsmöjligheter på arbetsplatsen. De lyckas inte bygga upp kontakter med andra människor och lever därför isolerade i sina grupper. Deras barn som fick lämna hemlandsmiljön finner sig inte tillrätta i den nya omgivningen förrän de skall tillbaka till hemlandet.

Men visst finns det undantag från dessa regler:

Tex visar siffrorna att de utländska kvinnorna under lågkonjunkturstider avskedades och utvisades i mycket mindre utsträckning än under normala tider och än sina män. På det viset ökades potentialen av den billiga arbetskraftsreserven.

Man utnyttjar och lurar de nyinflyttade som intet ont anande vänder sig till folk för att få hjälp med sina problem. Stor ångest inför tyska och turkiska myndigheter där de kunde få gratis hjälp, gör att de vänder sig till landsmän som försöker tjäna pengar på deras hjälplöshet.

Även inom den offentliga sektorn har invandraren svårt att bli accepterad:

- Invandrarna har inte rösträtt. När några tog initiativ till ett "Gastarbeiterparlament" tog ingen dem på allvar.
- Invandrarna utnyttjar knappast socialförsäkringen, men är med och subventionerar den.
- I kontakt med myndigheterna klagade 74% av turkarna i Frankfurt över ohövlighet och brist på tålamod.

Men invandrarnas svårigheter är ändå allra störst på deras arbetsplatser. De har för det mesta inga yrkesutbildningar, inga avanceringsmöjligheter. Deras dåliga

språkkunskaper, den dåliga informationen som de får och direkt diskriminering omöjliggör exakta kunskaper om tariffer, skatteklasser och bestämmelser.

I större företag blir den orättvisa lönesättningen förstärkt genom att enbart utlänningar sysselsätts i stora produktionsområden och därmed grupperas i samma låga lönegrupp.

Enligt det statistiska genomsnittet av alla näringsgrenar så ligger utlänningarnas risiko till arbetsplatsolyckor allt i allt 2 1/2 gånger så högt som den tyska lönetagarens.

Med all rätta blir invandrarna missnöjda.

Så lade i augusti 1973 10.000 turkiska arbetare hos Ford ner sina arbeten. Turkarna har hos Ford uteslutande tunga jobb som de tyska arbetarna inte vill ha. De får dålig lön, är underrepresenterade i företagsnämnder och gummiparagraferna i utlänningslagen ger turkarna få — men myndigheterna många rättigheter.

Arbetsköparen uppviglade de tyska arbetare mot de turkiska arbetare och så slutade strejken med polisens hjälp

efter några dagar med en seger för tyskarna. Av de utländska arbetarnas fordringar gick knappast någonting igenom. Turkarnas isolation förblev och de arbetare som hade deltagit i strejken hade svårt att få stanna kvar. "Utvisning hotar även dem som deltar i vilda strejker, demoleringar och politiska aktioner". Utlänningarnas misär inverkar på hela det tyska samhället och står som ett svart exempel på politisk felbedömning. Alltför länge koncentrerade sig den offentliga utlänningspolitiken på att utöka den industriella reservarmen och alltför länge missaktades deras sociala behov. Regeringen i Förbundsrepubliken befinner sig nu i ett tvångsläge. Svårigheterna gör att man inte längre kan använda sig av rotationsprincipen, men man anser sig inte ha råd med att bli ett invandringsland med all dess konsekvenser.

Sociala och humanitära skäl stöter ihop med ekonomiska intressen.

Materialet är till stor del hämtat ur "Der Spiegel": "Ghettos in Deutschland, eine Million Türken" (Nr. 31, 1973)

— Hustrurna till de utländska löntagarna som kommer till förbundsrepubliken för att vara ihop med sina familjer får inte förvärvsarbeta under det första året. — Däremot får äkta makar arbeta om bägge värvas som arbetskraft av arbetskommissionen.

— Jag har ofta observerat att det första jobbet som spanska hustrur får, när de efter ett år börjar förvärvsarbeta, ofta blir ett städjobb. Det händer också ofta att de förvärvsarbetande hustrur, som redan har ett heltidsjobb dessutom börjar med ett jobb till.

— Det är arbetsförmedlingen som ger arbetstillstånd. Dessa kan ibland bli bundna till speciella yrken eller till speciella jobb.

— Giftna kvinnor har ofta den enklaste manuella sysselsättningen och i de flesta fall så fastnar de där under många år. I väldigt få fall avancerar kvinnorna till bättre jobb. Även om de kanske byter firma eller arbetsplats så stannar de dock på samma nivå.

— Ingen har rätt till ett jobb inom sitt yrke. Arbetsförmedlingen tar ställning varje gång utlänningen vill byta arbetsplats.

— För det mesta så kommer först maken och familjen till Väst-Tyskland. Nästan alltid har dessa bara ett rum eller de delar rum med flera andra. Man kan sedan inte hindra mannen att låta sin fru (familj) komma till Väst-Tyskland, men han måste kunna visa upp en "tillräcklig bostadsyta" för att familjen skall få inresetillstånd.

(Ett stort antal utlänningar måste söka den tillräckliga bostadsytan i flera år, så som bostadssituationen ser ut idag. Övers. anmärkning.)

— Att familjerna skall kunna flytta ihop (Familienzusammenführung) har ingen rättsbasis, dvs människorna har ingen rätt att kräva det. Men det förhindras tills vidare inte, utan man måste bara ha tillstånd.

— Tidigare fick familjen flytta till mannen efter 3 år; nu får de det redan efter 1 år.

(Hämtat ur: *Gastarbeiter, Analysen und Berichte*. Red. Ernst Klee. Edition Suhrkamp.)

Invandrarbarnen drabbas hårt

Enligt den väst-tyska utlänningslagen § 2 avsnitt 2 behöver utlänningsuppgifter till sitt 16:e år inget uppehållstillstånd. Därmed registreras inte utländska barn som lever i Väst-Tyskland och det är därför svårt att exakt ange deras antal. Hösten 1968 beräknade man dock att 400.000 barn och ungdomar till utländska löntagare befann sig i förbundsrepubliken.

Men säkert finns det långt fler!

Om föräldrarna själva är illegalt i landet eller om de inte har den bostadsytta som fordras av myndigheterna för att en familj ska få stanna, så gömmer föräldrarna ofta sina barn i rädslan för att bli utvisade.

Alla dessa barn som inte är registrerade är utestängda från daghem och skola.

Därmed är deras framtid osäker och oviss. Säkert kommer även de att bli dåligt betalda arbetare utan någon som helst yrkesutbildning, totalt utlämnade åt industrins utsugning.

Eftersom föräldrarna själva ofta har vuxit upp i ett agrarsamhälle med patriarkalisk familjestruktur är de inte förberedda på ett liv i ett industrisamhälle och kan därför inte hjälpa sina barn. Tvärtom så försvårar de ofta situationen för dem genom sitt tänkande och handlande. Osäkerheten om de överhuvudtaget kommer att stanna i utlandet försvårar situationen ytterligare. Ofta förstår inte föräldrarna hur viktigt det är att barnen går i skolan. För dem är det viktigare just nu att de äldre barnen är hemma för att vakta sina yngre syskon så att de själva kan gå hemifrån för att förvärvsarbeta.

Därför är det även en stor del av de registrerade barnen som inte deltar i varken grundskola eller yrkesskola.

De barn som är hemma om da-

garna lever ett liv med liten stimulans. På dagarna är föräldrarna borta, de tyska grannbarnen får inte leka med dem och på kvällarna är föräldrarna för trötta för att kunna sysselsätta sig med barnen.

Så händer det att sjuåriga barn vid inskolningen varken kan tala tyska eller sitt modersmål.

I skolan blir de utländska barnen mobbade p.g.a. sin härkomst och de dåliga språkkunskaperna. De får inte rättvisa betyg av lärarna eller så kämpar de i någon hjälpklass för att komma ikapp.

I förbundsrepubliken betraktas de utländska löntagarna som "Gastarbeiter" och inte som invandrare. Därför har idéerna om att återanpassa dem till hemlandet och flytta tillbaka dem till hemlandets skola präglat de sociala åtgärderna inom förbundsrepubliken. Skolningen av de utländska barnen överlät man gärna åt utländska regeringar, kyrkor eller ideella organisationer. Dessas skolpolitik präglades mycket av den maktstruktur som just rådde i respektive hemland.

Först på senare tid har skolöverstyrelsen och fackföreningarna börjat bry sig om de utländska barnen.

I München ser det t.ex. ut så här:

200.000 utländska löntagare bor, som i andra städer, till höga hyreskostnader i saneringshus, baracker och ghetto-områden. I dessa områden lever ca 11.000 skolpliktiga barn.

1971 beslutades att barn från utländska löntagare skall integreras i det tyska skolsystemet. Hjälpklasser skulle anordnas.

Men skolarbetet 1972/1973 fanns i München ännu inte en enda hjälpklass. Av de fastslagna 1.100 veckotimmar i tyska hölls enbart 350. Visserligen utfärdades de nya

riktlinjerna men det inrättades varken nya lärartjänster eller anställdes nya lärare.

Alltså får invandrarbarn fortfarande gå om sina gamla klasser. Ofta sker det ända tills barnen är för gamla för skolan. 61,6 procent av de i München boende utlänningsbarn besöker inte de klasser, som motsvarar deras ålder. Inte så sällan sitter tolvåringar bland sjuåriga tyska barn.

Enbart i delstaten Nordrhein-Westfalen blir 60 procent av de utländska barnen utan reguljär skolavslutning.

I slumområdets skolklasser med ca hälften eller en tredjedel invandrarbarn växer det upp alfabetiserade i två språk.

"Dessa barn är en förlust för hemlandet och absolut ingen vinst för Tyskland."

Skolöverstyrelsen har nu ändrat sina planer: Jämsides med tyskundervisning skall varje nationell grupp **Gastarbeiterbarn** var för sig i framtiden undervisas av utländska lärare i sitt modersmål. Först när de behärskar det tyska språket vill man integrera dem med tyska barn. Mycket kritik har riktats mot dessa planer. Vissa kallar dem för "minighettoskolor". Andra tror att även dessa planer kommer att tappas bort i myndigheternas labyrinter.

Det fordras mycket information, saklig sådan och på invandrarbarns språk. Men först om dessa barns föräldrar får leva som sina tyska grannar, om deras sociala status motsvarar tyskarnas, om barnen oftare än nu (5 procent) kan få plats i en förskola och om de får undervisningsmateriel som är anpassade för dem — först då kan man närma sig en lösning av den här problematiken.

(Materialet är huvudsakligen hämtat ur 'Der Stern' nr 37, 6/9-73.)

Att bli mor i Sverige idag är ingen lätt uppgift. Allt fler BB-avdelningar läggs ned och enligt en ny utredning ska förlossningsvården centraliseras så att var fjärde kvinna får längre till BB. Barnafödandet har blivit en sak för experter på sjukhus där mödrarna känner sig alltmer främmande för skeendet. Lotta Schüllerqvist tar i sin debattartikel upp nedläggningen av förlossningsavdelningar, diskuterar hemmaförlossningar och propagerar för den psykoprofylaktiska födelsemetoden, som hon själv har erfarenhet av.

Vi måste återerövra våra kroppar!

Att bli mor i Sverige idag är ingen lätt uppgift: först och främst ska man föda sitt barn i en ofta främmande och operativ sjukhusmiljö, sedan efter bästa förmåga stimulera och uppfostra barnet, och, om konjunkturerna och dagshemsplaneringen tillåter det, samtidigt klara av ett förvärvsarbete. Ofta orkar man inte i längden sätta barnen främst, trots att föräldrarollen är en av de politiskt viktigaste roller man kan få.

Jag födde för några månader sedan mitt andra barn, och fick i det sammanhanget en hel del att fundera på.

Vill du läsa mer om den psykoprofylaktiska födelsemetoden?

Här är några böcker:

Pierre Vellay: Att föda barn utan smärta. Bonniers.

Ingrid Mitchell: Vi ska ha barn. Almqvist & Wiksell.

Madeleine Katz: Föda barn idag. Sesam-serien, Bonniers.

Samma dag som min son skulle ha fötts (han var tio dagar försenad) kunde man läsa i tidningarna att Socialstyrelsen godkänt en utredning kring centralisering av förlossningsvården, som innebär att var fjärde kvinna får resa längre för att nå närmaste förlossningsavdelning. Detta gäller inte bara i norrlands-länen, utan även i övriga delar av landet. Redan nu föds mer än 300 barn om året på vägen till sjukhuset, och ännu fler lär det bli om landstingen tar fasta på denna utredning. Exempelvis i Jämtland blev taxifödslar tio gånger vanligare sedan man la ner förlossningsavdelningen i Sveg förra året, och i stora delar av Norrland har kvinnorna mer än två timmars restid till närmaste BB.

Bland motiven för att lägga ner små förlossningsavdelningar anförs bl.a. att stora centralavdelningar har större resurser att klara av komplikationer i samband med förlossningen, och ge specialistvård på barnklinik åt för tidigt födda barn. Bara de större sjukhusen kan erbjuda smärtlindring dygnet om åt de kvinnor som begär det. Men

även om förlossningarna centraliseras så krävs det 300 nya narkosläkartjänster för att uppfylla riksdagens målsättning om smärtlindring för alla, och ingen vet när dessa tjänster kan tänkas bli fyllda.

För att minska riskerna vid de längre BB-resorna har man föreslagit att barnmorskor följer med vid transporten: detta blir billigare än att hålla igång små förlossningsenheter.

Detta förslag innebär knappast någon tröst för de kvinnor som redan nu har flera timmars resa till närmaste BB, och att ännu fler kvinnor ska riskera att föda sina barn i en bil kan medföra nackdelar som inte uppvägs av stor-sjukhusens resurser. Inte ens en barnmorska kan göra en förlossning i bil till en särskilt behaglig upplevelse: varför skulle inte glesbygdsmammorna kunna få föda sina barn hemma i stället med barnmorskans hjälp, och sedan åka till sjukhuset? Och om man inte hinner få tag i en barnmorska, ska då den blivande fadern tex klara att köra bil och förlösa sin kvinna samtidigt? Situationen är inte otänkbar.

Även för dem som hinner till sjukhuset i tid innebär resan en onödig påfrestning. På ett stort sjukhus känner man sig vilsen och opersonligt bemött, och inga medicinska resurser kan uppväga den hjälplöshet man känner när man ska föda barn i en helt främmande miljö.

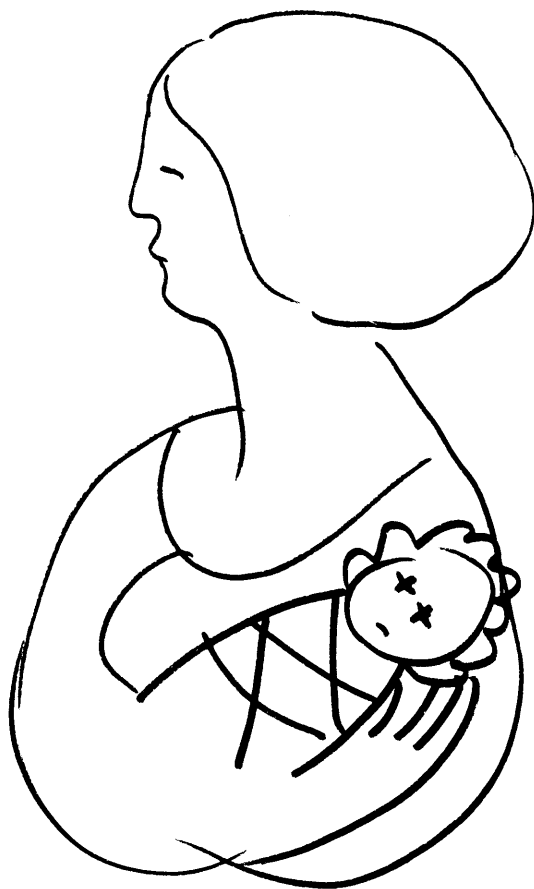
Sverige har världens lägsta spädbarnsdödlighet, men på andra plats ligger Holland, där 70% av förlossningarna sker i hemmiljö. I Sverige är det nästan omöjligt att få föda hemma, och den medicinska sidan av förlossningen är den enda som man tar hänsyn till. Ett barns födelse har även en känslomässig sida som är mycket viktig för både mor och barn, men som nästan inte alls beaktas här i landet. En amerikansk läkare hävdade nyligen att den allra första timmen efter ett barns födelse är oerhört viktig för den framtida kontakten mellan mor och barn. Han påstod att ett nyfött barn har behov av ögonkontakt med sin nya omvärld, vilket saboteras av att man genast droppar lapis i barnets ögon för att förhindra infektioner. Den första timmen efter förlossningen är både mor och barn i normala fall pigga och i behov av ostörd kontakt. Men rutinen på våra sjukhus kräver att barnet genast tas ifrån modern för att vägas, mätas, badas och pake-teras.

För att i någon mån minska de blivande mödrarnas oro kring förlossningen utlovas kemisk smärtlindring, trots att man ännu inte vet hur och när behovet av narkosläkare ska tillgodoses. De nackdelar och risker som de olika smärtlindringsmetoderna kan innebära diskuterar idag inte officiellt, trots att man från USA får rapporter som borde vara alarmerande. I en rapport med titeln The Cultural Warp-

ing of Childbirth (den kulturella förvrängningen av barnafödandet) som sammanställts av Doris Haire i ICEA (International Childbirth Education Association) 1972 påpekas bl a följande; lugnande och smärtstillande medel som ges till modern under förlossningen överförs även till barnet och påverkar dess andningscentrum, så att många barn direkt efter födseln måste väckas till liv med konstgjord andning och hjärtmassage. Man kan befara, sägs det i rapporten, att de

kemiska ingripandena vid förlossningen spelar en viss roll för den stora ökningen i USA (100 000 fall per år) av lindriga hjärnskador vid födseln. Medicineringen medför också att man i större utsträckning måste ingripa i förlossningsarbetet och hjälpa fram barnet med sugklocka eller tång.

Jag har inte tillräckliga kunskaper för att ta ställning emot de kemiska smärtlindringsmetoderna, och jag tror att de kan behövas i vissa fall.

LISA

**MODERSKAPET
ÄR ÄNDÅ BRA FRITT
DET KRÄVER JU INGET
ANSÖKNINGSFÖRFARANDE**

Bild: Anna-Lisa Bäckman

Min avsikt är inte att skräm-
ma eller oroa, men när jag
nu har dessa uppgifter i min
hand så tycker jag det vore fel
att förtiga dem. Förlossnings-
debatten idag är snedvriden:
den fortsatta utvecklingen av
förlossningsvården får inte
innebära att kemisk smärt-
lindring blir rutin vid alla
normala förlossningar, åt-
minstone inte innan vi vet sä-
kert att det inte påverkar mor
eller barn negativt.

En annan synpunkt på cen-
tralisering och förkonstling
av barnafödandet är att vi
kvinnor blir ännu mera hjälp-
lösa och beroende av experter
i en situation som i 95 fall av
100 är ett helt normalt fysio-
logiskt förlopp. I de återståen-
de fem fallen där komplika-
tioner uppträder torde vår
nuvarande medicinska stan-
dard räcka till för att ge er-
forderlig vård.

Bristerna i dagens mödra-
och förlossningsvård ligger
främst på den psykologiska
sidan: ungefär två tredjedelar
av de blivande mammorna är
helt oförberedda inför för-
lossningen. Alternativa meto-
der för smärtlindring, tex
psykoprofylax, roner mycket
litet intresse från dem som
har hand om makt och pengar
inom sjukvården. Hittills har
knappast några forsknings-
pengar satsats på att utvärde-
ra resultaten av olika former
av psykologisk förlossnings-
förberedelse. Bland barn-
morskor och förlossningsper-
sonal, och bland föräldrar,
finns mängder av erfarenhe-
ter som talar om vikten av
kunskap och förberedelse in-
för förlossningen.

Av egen erfarenhet vet jag
att ju större kunskaper man
har om hur en förlossning går
till, desto mer självförtroen-
de får man. Och jag tror att
självförtroendet är det bästa
stöd man kan ha för att orka
med den oerhörda kraftpres-
tation, både fysiskt och psy-
kiskt, som en förlossning är.

Mitt första barn födde jag helt
oförberedd, jag var inte ens
preparerad med de skräck-
skildringar som många bli-
vande mödrar får sig till livs.
Mitt bestående minne är inte
smärta, men hjälplöshet och
ängslan, och en årslång trötthet
efteråt. Mitt andra barn
födde jag efter att ha gått en
kurs i psykoprofylax, som lär-
de mig varje detalj av för-
lossningsförloppet samt vad
jag skulle göra. Just denna
känsla av att kunna göra nå-
gonting, att själv "behärska"
situationen innebar en fan-
tastisk skillnad: jag fick själv
föda mitt barn, inte utan an-
strängning, men det var jag
som gjorde jobbet.

Jag har hört många andra
berätta om liknande positiva
erfarenheter av noggrant för-
beredda förlossningar: en
kvinna som fött sitt fjärde
barn beklagade att hon inte
haft möjlighet att föda de tre
föregående under samma om-
ständigheter... "Tänk om jag
hade vetat att det kunde gå
till såhär, att det kan vara ro-
ligt att föda barn..."

Denna replik skulle jag öns-
ka att alla kvinnor kunde in-
stämna i, det borde vara allas
rättighet att se fram emot sitt
barns födelse med positiva
förväntningar. Vårt knäckta
självförtroende, som också
avspeglas i den minskade am-
ningsfrekvensen — den som
inte tror på sin kropps förmå-
ga att producera mjölk förlo-
rar snart den förmågan — kan
bara vi själva reparera. Ju
mindre vi vet, om vad som
händer i vår kropp under gra-
viditet och förlossning, om
amningsteknik och om våra
barns behov, desto mera be-
roende och lättstyrda är vi.
Vår auktoritetstro och respekt
för "experterna" tar sig näs-
tan absurda uttryck: många
nyblivna mammor vågar un-
der matstunderna på BB inte
veckla upp de prydliga paket
som barnen ligger i och titta
och känna ordentligt på *sina*

egna barn. Och många mam-
mor ser fram emot utskriv-
ningsdagen, då de får åka hem
med sin nyfödda, med oro och
osäkerhet: Hur ska jag klara
av det här på egen hand?

En barnsköterska som jag
pratade med sist jag låg på
BB sade: — Det är konstigt
att så många mammor inte är
mer nyfikna, att de inte ploc-
kar av ungarna kläderna och
tittar ordentligt på dem. Om
de bara klär på dem igen kan
ju ingen hindra dem, men det
är klart att vårt arbete går
fortare och lättare när ingen
bryter rutinen... De som job-
bar inom förlossnings- och
BB-vård har oftast en stressig
och otacksam arbetssituation,
och gör vad de orkar för att
mammor och barn ska ha det
bra, och det är inte deras fel
att rutinerna är så snäva.
Många saker verkar enkla att
ändra på, men oftast lägger
personalbrist hinder ivägen.
Det är inte vårdpersonalen
som ska kritiseras för jäkt och
opersonlighet, utan de sty-
rande i landsting och sjukhus-
direktioner. Och så länge vi,
både fäder och mödrar, inte
törs eller orkar kräva föränd-
ringar och mänskligare ar-
betsförhållanden inom för-
lossningsvården, så kommer
det förmodligen inte att bli
några förändringar.

Visst har det börjat hända
saker på senaste tiden: psyko-
profylaktisk mödraförbere-
delse blir allt vanligare, lik-
som rooming-in, på många
håll bildas organisationer för
amningshjälp, men så länge
inte alla har samma själv-
klara möjligheter, så räcker
det inte. Vi måste återerövra
kunskapen om och bestäm-
manderätten över våra krop-
par, hjälpa och stödja varann
istället för att överlämna
glädjen och ansvaret för våra
barn till en anonym expertis.
Om vi lär oss att *själva föda*
våra barn, kan vi kanske to m
klara det i en bil...

Boel från Stockholm och Marja från Gällivare åkte till Lofoten i Nord-Norge för att arbeta på fiskebruk. De har berättat för Anne Lidén om fiskeläget på ön Skrova. Männen och kvinnorna på ön Skrova lever i två olika världar. Men de har det viktigaste gemensamt. De är beroende av fisket. När fisket hotas då måste de kämpa tillsammans. Utmed den långa norska kusten finns 2.000 fiskelägen som Skrova. Hela fiskarbefolkningen röstade NEJ till EEC och blev en bidragande orsak till att Norge idag inte är sålt till Kapitalets Europa.

FISK, PARFYM OCH EEC

Havstorsken, skrei, kommer i mitten av januari till Lofoten för att leka. Då samlas fiskare från hela kusten och fisesäsongen håller på tills i mitten av april när fisken beger sig av igen.

Utanför huvudorten Svolvær ligger den lilla ön Skrova. På ön finns 400 bofasta fiskare med familjer, men under säsongen kommer 1000 fiskare dit, 3–5 per båt. På ön finns det 8 fiskebruk med vardera 40 anställda säsongarbetare. Det är oftast småbönder från kusten norrut och söderut som reser till Lofoten för att få jobb under vintern. Fiskarna bor på sina båtar och fiskebruksarbetarna bor i backer, två i varje rum.

Skrova är en liten ö. Det tar en kvart att promenera runt ön. På ena sidan av ön ligger hamnen med bryggorna. Fiskebruken är byggda på pålar ute i vattnet. Bygatan och fiskeläget ligger utmed hamnen.

Arbetet med fisk dominerar ön. Ön luktar fisk, alla pratar om fisk, alla äter fisk och alla oroar sig för hur fisket går. Fiskarna har egen radio med fiskerapporter och alla vet noga kilopriset på skrei. Fisk är liv.

Ön är klassindeldad och könsindeldad. Några familjer äger fiskebruken och affärerna. Fiskarna är organiserade i båtlag som äger båtarna.

Männen fiskar, rensar, file-

ar och transporterar fisken. En del kvinnor finsorterar, finrensar, skär och packar den. Men de flesta kvinnorna föder barn, uppfostrar dem, sköter hemmet och lagar maten.

När fiskarna kommer in till Skrova med fångsten på förmiddagen lastas den av och fisken vägs. 2 kr kilot. Betalningen skrivs upp per båtlag och delas upp i manslotter och båtlotter. Därefter körs fisken till rensningen och hålls i stora tråg.

Fiskarna rensar torsken med vassa knivar. Det går snabbt och det krävs skicklighet att hantera den hala tunga havstorsken. Det är ett hårt, tungt och slitsamt arbete. Hela tiden sköljer man fisken med iskallt vatten.

Dagarna är korta och det blir mörkt tidigt. För det mesta arbetar man i elbelysning. Fiskens olika delar läggs var för sig i lådor.

Hela fisken ska tas till vara. Huvudet går till fiskmjöl och foder. Tungorna går på export som delikatess. Rommen går till kaviar. Lever och mjölke går till fiskolja och foder. Fisk kroppen säljes fryst, saltad, torkad, konserverad eller som färskvara. 10,6 % av Norges totala export är fisk.

Efter det att fiskarna rensat fisken tar de anställda vid fiskebruken vid. En del män hämtar de olika delarna av

fisken och kör dem i stora skottkärror till särskilda beredningsplatser i fiskebruken.

Andra män filéar fisken. De står utmed stora bänkar och arbetar fort och skickligt med vassa knivar. Filéerna körs sedan i plastlådor till ett annat rum där kvinnorna skär filéerna i bitar. Kvinnorna lägger filéerna på ett ljusbord så att de tydligt kan se hur de ska skära, ett precisionsarbete.

Vi tog jobb på ett fiskebruk med ca 40 anställda, berättar Boel och Marja. Vi började jobba 7 på morgonen och slutade 4 på eftermiddagen. Först jobbade vi med att rensa torskrom. Männen körde in rommen från fiskrensen i 30 kilos lådor till oss. Jag vråkte upp rommen, berättar Marja, och spolade iskallt vatten över den med en slang. Navelsträngen skar jag av och rensade rommen från hinnor och blod. Därefter vägde jag den bättre rommen och stoppade den i plastkassar som skickades till paketeringen. Den sämre rommen lade jag i stora platsäckar. Arbetet måste gå fort. Hela tiden sköljde jag rommen med vatten. Det plaskade och rann och var väldigt kallt.

Vi kvinnor var alla klädda i vita plastrockar, vita långa plastförkläden som räckte långt ner över stövlarna. På huvudet hade vi sjalett eller

FISKARBEFOLKNINGEN PÅ SKROVA VET MER OM FISKE

..ÄN FISKEKAPITALISTERNÄ I EUROPAS INDUSTRIER!

Bild: Anne Lidén

skärmössa och på händerna kraftiga plasthandskar. För att det inte skulle slita för hårt på ryggen stod vi på frigolitplattor. Vi hade värmefläktar i taket. Det var skönt.

Därefter jobbade vi ett tag på paketeringen. Där sitter kvinnorna i mindre rum, två och två mot varann utmed långa bänkar. Dom lägger ut rommen på bänken och packar den i små plastpapperslådor. Dessa säljs till Sverige och Konsum gör kaviar av den. Från avdelningen, där kvinnorna skär filéerna i bitar, kommer plastlådor med skurna bitar som ska packas. Efter paketeringen väger kvinnorna lådorna. Arbetet i paketeringen var stressigt och monotont, berättar Boel.

På fikarasterna satt vi i ett särskilt rum. När det var dåligt väder var kvinnorna alltid

oroliga för sina män som var ute på sjön. Annars pratade kvinnorna mest om hur dom skulle laga fisken till middag, barnen, skolan och föräldramöten. Och så pratade vi om fisket, förstas.

De flesta kvinnorna hade ett traditionellt tänkande om kvinnor som svagare och sämre än män. Det var ingen som klagade på att männen hade 2 kr mer i timmen. Dubbelarbetet med barnen och matlagning var det ingen som ifrågasatte. En kvinna vars man också arbetade på bruket gick hem en halvtimme innan lunch för att laga maten.

Vi ville gärna pröva på ett annat jobb. Vi ville ha bättre betalt. När vi frågade om vi fick köra skottkärror sade man att det var ett "manfolksarbete" och inget för klena flickor.

Men när saltbåten kom i mars blev två sådana jobb lediga och vi fick dem. Vi körde de tunga skottkärrorna med stora fiskfiléer, lagrade dem i lådor, och strödde salt mellan lagren. Det var ett fritt och roligt arbete. Så slapp vi kvinnornas monotona och stressiga jobb. Och vi fick bättre betalt.

Barnen arbetade också. De slogs om att få de bästa platserna vid rensningsborden för att kunna skära tungorna av torskhuvudena. De kom springande i en lång rad efter skolans slut vid 4-tiden. De fick 2 kr kilot, när de sålde till bruket. På så sätt fick de ihop till fickpengar på tusen kr om året. Det var för det mesta killarna som vann kapplöpningen om de bästa platserna.

Nästan alla som jobbade

under säsongen tog ut lönen eller betalningen för fisken precis innan de åkte hem. Alla inköp i affärerna skrevs upp, även maten, och drogs av innan pengarna betalades ut.

Jag jobbade som kocka ett tag, berättar Marja. Då fick jag gå upp 6 varje morgon och göra kaffe och smörgåsar. Halv 10 serverade jag frukost, och kl 13 skulle middagen vara klar. Vid 4-tiden var det dags för kaffe och vid 7-tiden var det kvällsmål. Jag skulle laga mat, stå för inköp och baka bröd. Kockorna hade gratis mat och logi men tjänade ändå sämre än de övriga på bruket, totalt sett.

Kvinnorna gifte sig i 18-årsåldern. Det var fint att ha många barn. 6—7 helst. På Skrova var nästan alla släkt med varandra.

Fiskar-kvinnorna levde i en annan värld än sina män. De inredde sina hus med mycket prydnadssaker, nylongardiner med spets, med massor av kuddar i soffan och med bonader på väggarna. Blomkrukor i varje fönster.

När vi gick på besök blev vi alltid bjudna på kaffe och "vaffelkakor". Kvinnorna läste mycket damtidningar. "Det sanna livet" hette en. De stickade väldigt mycket. De lagade männens ylleunderkläder, stickade deras sockor. Det är ett viktigt arbete ty yllet håller värmen även om det blir fuktigt. De fick inte något betalt för detta. Många stickade "lusekofter" med mönster eller broderade kud-dar med korsstyggn i yllegarn.

De åkte sällan in till Svolvaer. De handlade mat på Skrova, köpte kläder och garn i manufakturaffären och köpte damtidningar i kiosken. För det mesta var de hemma. Bar-nen sprang ute och lekte hela dagarna. Köken var välutrustade och nästan alla hem hade tvättmaskiner. Maten som familjerna åt bestod till

största delen av fisk och potatis. Färsk fisk med lever och potatis är vitaminrik mat. Grönsaker åt man sällan och någon gång lite kött. Mjölmat och soppor var omväxling till fisken.

Kvinnorna var opraktiskt klädda efter det kalla och regniga klimatet. De hade nylonstrumpor, plastjackor och snäva byxor och kjolar. De var mycket noga med sina frisyrier och köpte mängder av parfym. På lördagskvällarna dränkte de sig i parfym.

På lördagarna var det dans. Då spelade Skrovas eget dansband gamla rocklåtar, svensktoppslåtar och svenska sjömanslåtar. En sjöman älskar havets våg. Men alla sjöng de norska sjömansångerna och dansade till dem. Till lördagen hade man handlat sprit inne i Svolvaer. Alla söp mycket, kvinnor som män. Eftersom fiskarna hade så tunga slitsamma jobb dygnet om hela veckan, så tålde de inte mycket sprit.

Det var ont om flickor. Vi var 40 ogifta tjejer på 1000 fiskare. Så nog fick vi dansa. Folk pratade inte mycket om sex. En kille berättade att fiskarna var mycket ihop med varandra på båtarna, men för det mesta var de så uttrötta att de knappt orkade läsa en porrtidning.

Vi försökte ta upp kvinnofrågorna och diskutera politik med olika kvinnor. Men det var svårt att få kontakt. Det är klart att det fanns ett missnöje bland kvinnorna. De bodde så isolerat. Om någon blev sjuk tog det lång tid innan någon läkare kom. Den ordinarie läkarmottagningen var öppen en gång i månaden när läkarbåten kom. Preventivmedel gick inte att köpa på ön.

Kvinnorna på Skrova var inte aktiva i något föreningsliv, varken religiöst eller politiskt. När Maranata var där på sommaren och hade möten

så gick alla dit därför att det var ett nöje. Det fanns ingen fackförening heller. Om någon var missnöjd med lönen gick hon upp och pratade med direktören på bruket själv.

Många fiskare var politiskt intresserade och följde med i utrikespolitiken, utvidgningen av sjömilsgränsen till 50 mil och naturligtvis EEC-frågan. Men när det var diskussioner hemma hos någon på kvällarna deltog inte kvinnorna. De stod i köket, serverade kaffe eller stod och lyssnade i köksdörren.

Frågan om EEC berörde alla invånarna på Skrova. Man insåg att EEC skulle innebära stora försämringar. Fisket på Skrova skulle läggas ner. Männen skulle få ta jobb på stora trålare i fiskeflottorna och vara borta halvårsvis. Rovfisket skulle öka. Denna "utveckling" hade de redan sett exempel på utefter kusten och hade diskuterats bland fiskare länge. Stora utländska fiskeflottor fiskade vid 12-milsgränsen och stora fiskefabriker fanns till sjöss utanför Nord-Norge.

Fiskebruken skulle läggas ner och kvinnorna bli arbetslösa. Småbönderna skulle få svårt att skaffa jobb på vintern och måste kanske lämna gården. Kvinnorna och barnen skulle bli tvungna att lämna Skrova och flytta in till Narvik, Tromsø eller Hammerfest och bo i lägenhet.

Dessutom ville EEC ha en sjömilsgräns på 12 mil. Alla fiskare i Norge hade varit eniga bakom kravet på en utvidgning till 50 mil.

För de flesta på Skrova var det en självklarhet att rösta NEJ därför att EEC hotade deras sätt att leva och fiska. EEC hotade fisket.

På Skrova röstade 80% av innevånarna NEJ till EEC. De som röstade ja var ägarna till fiskebruken och affärerna.

Den vanliga vägen för kvinnor kantas av förlorade personligheter. Ur pubertetens jättekross kommer flickan som en fix och färdig minikvinna: svag i tron på sig själv men ändå alltid beredd att stötta upp någon annan. Vad händer med flickorna? Om det skriver Anna-Lisa Bäckman i Vi Mänskors kvinnokulturserie. Hon manar till uppror: bara ur massan av olydiga kvinnor kan skapande kvinnor uppstå. Bilder: Anna-Lisa Bäckman.

Till alla mammor som ängslas

Den vanliga vägen för en kvinna kantas av förlorade personligheter. Hon minns vagt kvinnokamrater som var vilda, storvulna, mångsidiga personer i elvaårsåldern. Flickor som ännu inte anade att deras personligheter skulle manglas bort för att de skulle bli lämpliga kvinnovuxna. Hon minns sig själv.

Flickor som skulle övertygas om att den enda rätta vägen är andras vägar — att ens egen väg bara var föraktlig och illavarslande.

Jag har funderat på vad det är för jättekross flickorna hamnar i. Samtidigt som jag letat efter de förlorade ansiktena har jag sett pojkarna stiga upp i ljuset. Men de har inte blivit några nya fria män. De går igen med samma bleka pojkansikten som då i klassrummet. Nu är de bara förstorade och sitter och bestämmer innanför alla dörrar som de förlorade flickorna bankar på. Eller de står i fabriker, med lika döda händer som kvinnorna, fast med bättre betalt.

Flickans ivriga skapande händer stannar ungefär när puberteten inträder. Jag har inte sett någon forskning som belyser det, antagligen för att det anses självklart. Men jag tror att stoppet beror på att

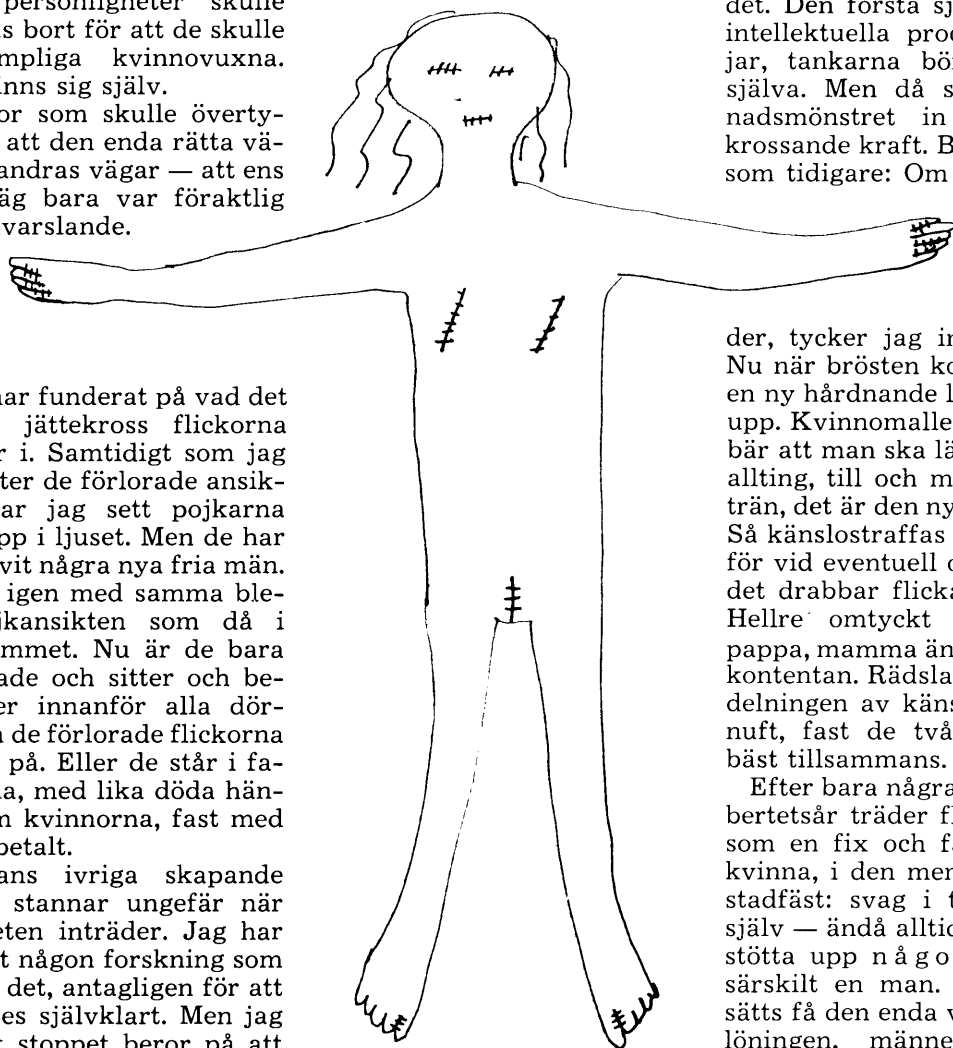
flickan dittills endast uppmuntrats när hon löd och var snäll. Och man kan vara aktiv, skapande och lydig till en viss gräns. Rita, spela, sjunga, hitta på. Att det ännu inte är så anstötligt beror på

att en stor del av barndomen går åt till att inhämta vuxenvärldens riter och kunskaper — härma.

Så kommer puberteten. Det man hört och inhämtat vågar man nu börja ställa på huvudet. Den första självständiga intellektuella processen börjar, tankarna börjar traska själva. Men då skjuter lydnadsmönstret in med förkrossande kraft. Budet är liksom tidigare: Om du inte ly-

der, tycker jag inte om dej. Nu när bröstet kommit visas en ny hårdnande lydnadsmall upp. Kvinnomallen som innebär att man ska lägga av med allting, till och med klättra i träna, det är den nya lydnaden. Så känsloträffas man liksom för vid eventuell olydnad och det drabbar flickans förnuft. Hellre omtyckt av pojkar, pappa, mamma än ensam, blir kontentan. Rädslan börjar tudelningen av känsla och förnuft, fast de två skulle må bäst tillsammans.

Efter bara några futtiga pubertetsår träder flickan fram som en fix och färdig minikvinna, i den mening som är stadfäst: svag i tron på sig själv — ändå alltid beredd att stötta upp någon annan, särskilt en man. Hon förutsätts få den enda verkliga belöningen, männens kärlek,

som betalning för allt hon gett upp.

Men svagheten, VAGHETEN, hos den unga kvinnan är bara skenbar. Inom henne bultar allt det som händerna och huvudet en gång ville.

Men hon begriper inte signalerna inifrån längre. Hon misstolkar dem. Hon förstår sig inte längre på sig själv, är obekant med sina ursprungliga färdigheter och möjligheter. Det är priset för Den Stora Anpassningen. Hon står nu helt i det indelta samhällets tjänst. Liksom så många andra håller hon sig på sin plats.

Hon blir sjuk. Många till ytan välanpassade kvinnor (barn, hem, hygglig karl) är sjuka på det sättet. De upplever sitt innersta jag som en skrikande hysteriska som bryter fram ibland. Istället är det ju en som ropar: Släpp ut mej. Släpp ut mej.

Alla kvinnor som hukar sig genom tillvaron döljer inte en Siri Derkert eller Selma Lagerlöf inom sig. Men det behövs inte heller. Det räcker med att de döljer levande varelser inom sig, som borde ut.

Hur ska man komma in till det levande då? Det vet jag inte säkert. Jag kan inte skriva att du ska gå med i Grupp åtta. Ett vet jag: att man är ensam med att ta sig ur den första fållan, som är en själv. Nästan ingenting utanför i verkligheten är till för att stödja sådana befrielsekamper. Också ens närmaste i vuxen ålder drar kanske undan sina kärleksbelöningar — för ett tag.

Man måste gå in i sig själv, börja igenkännandet. Ibland fylls jag av raseri över att halva livet går åt till detta själv-syssleri, när hela världens allvar finns utanför. Men jag måste gå igenom min egen kvinnohistoria först, innan jag kan ta itu med andras. Nysta dig tillbaka till den där flickan som var elva. Nysta,

hitta ut. Därutanför garanteras ingen frihet heller. Men till att börja med: självständighet i ofriheten.

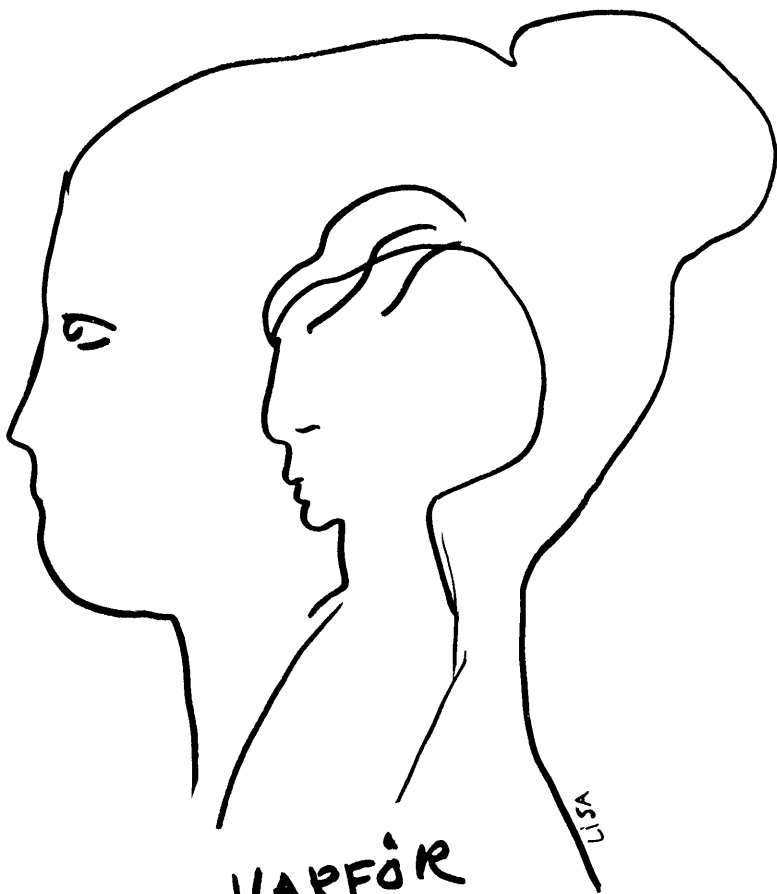
Stöd din dotters särart, om du har någon. För att hon är hon och ingen annan. Jamen du då, vuxna kvinna, som ännu inte är dig själv? Det finns inget annat råd då, än att ni två går jämsides, för du har inte hunnit längre.

Kramstöd, puss-stöd, tankestöd åt din dotter inför all kommande olydnad! Låt inte flickan invalidiseras för att hon vill gå sin egen väg. Den hårdaste invaliddomen lyder: Du är ingen riktig kvinna. Den tvingar tänkbart skapan-

de kvinnor att ställa sig som modell inför de manliga konstnärerna istället för att själva måla — och så befäster de sin verkliga kvinno-dom istället. Läs Alberteböckerna av Cora Sandel. Sak samma år 1900 som nu.

Konst är olydnad mot schabloner och mallar. Bara ur massan av olydiga kvinnor kan skapande kvinnor uppstå! Men först, innan du upptäcker din egen dotter måste du själv sluta skämmas över den där varelsen inom dig som vill bryta mot reglerna som styr dej.

Var inte rädd för att förlora "Kvinnligheten". Den bär

VARFÖR
BARA
STRINDBERG!

du med dej i dina biologiska funktioner, det räcker.

Du behöver inte förkasta de särskilda färdigheter du inhämtat under den lydiga kvinnotiden. Korsstygnen som användes till den knutna kvinnonäven i förra numret av Vi Mänskor — var ett exempel på praktisk olydnad! Men lär fler metoder.

Jag vet att det kan ses som lyx att få skriva eller vilja skriva en artikel om hur kvin-

nor ska bli fritt skapande när många ännu inte ens har en egen hushållskassa eller egen utbildning, bara sin mans. När man kanske inte har möjlighet att förverkliga den mest vardagliga dröm.

Men tankarna om skapande, vad det är, får inte tänkas i enskildhet då blir de exklusiva. Skapande verksamhet — det är ju också att våga finna sin egen väg i vardagen. Att exempelvis säga: "Det här

vill jag bli. Det här vill jag göra. Det här kan jag. Jag är jag, vad ni än säger."

Utanför, det lovar jag, väntar trots allt bundsförvanter, alla med samma resa bakom sig.

ÅT VAR OCH EN EFTER KYNNE — INTE EFTER KÖN!

KROSSA DET INDELTA SAMHÄLLET, SOM SKILJER KVINNOR OCH MÄN ÅT.

RÅD TILL DEN SOM FÖRSÖKER:

- Berätta för din dotter om kvinnor.
Börja med det du själv känner till — barndomen, farmor, mormor, kvinnor du känt.
- Tag reda på kvinnornas historia, hur de kämpat sig fram till rättigheter. Glöm inte att det mesta ännu är oskrivet.
- Stöd kvinnliga aktiviteter i samhällslivet. Beröm kvinnor som försöker stå på egna ben, de får så sällan beröm.
- Dölj inte dina egna svårigheter, så att din dotter inte får falska förväntningar.
- Det är naturligt att vara rädd när man bryter mot det gängse eller prövar något okänt, där utgången dessutom är osäker. Så rädslan kommer att följa alla dina försök som en hund, lär dig handskas med den. Skäms inte!

"Jag har många synpunkter på kvinnokultur. Skall emellertid nöja mig med att med några diktter tala om hur jag idag upplever situationen", skriver Viola Westerlund i det brev till Vi Mänskor där hon bl a skickade oss den här dikten.

Livslång flickskola

Jag måste lära mig
ingå förlikning med mitt ansikte
lägga det i leende utan hån
Jag måste lära mig
en fixerad ryggrad
applådera mig i lämpliga proportioner
Jag måste lära mig
att buga djupt
att stå i tur efter hunden
Jag måste lära mig
att skåla utan ord
att blunda för frasernas tomhet
Jag måste lära mig
en klädd foglighet
där kroppen skiljs från själen
Jag måste lära mig
att tyngdlagen sänker priset
för lönen i fabriken
Jag måste lära mig
att leva mellan utslagna tänder
och trötta, nedsprungna fötter
Jag måste lära mig
att tåla hugg av giftiga gaddar
att stå ut med verkligheten
Jag måste lära mig
ett schackparti
där hästen icke stegrar sig
Jag måste lära mig
att vi staplas på varandra
som judarna i massgravarna
Jag måste lära mig
att leva på den omöjliga gränsen
mellan åsnan, hunden och människan

Viola Westerlund

Före revolutionen levde Armeniens kvinnor i en sorts halvskymning som kan karaktäriseras av uttrycket "ju mindre man talar om en kvinna desto bättre". Idag finns kvinnor inom alla yrken. Bland de intellektuella och konstnärliga yrkena utgör de 50—70 %. Margit Palmaer berättar om möten med några av dessa kvinnor.

**Kvinnokultur
— finns den?**

Kulturarbeterskor i Armenien

Den 29 november 1920 utropades Armenien, det lilla bergslandet mellan Svarta och Kaspiska havet, till sovjetrepublik. Samtidigt erhöll då de armeniska kvinnorna i ett slag ekonomisk och juridisk likställighet med männen, dessutom blev de delaktiga i de omfattande åtgärderna för mödr- och barnskydd. Detta blev upptakten till en enorm omvälvning av levnadsvillkoren för dem liksom för kvinnorna i andra föga utvecklade republiker.

Dessförinnan vet man föga om Armeniens kvinnor. De tycks ha levat i den slags halvskymning som karaktäriseras av uttrycket "Ju mindre man talar om en kvinna, desto bättre är det!" Det samma tycks gälla den litteratur som växte fram på 1800-talet och som skapade nyarmeniskan som skriftspråk. De armeniska författarna är goda berättare och vad de berättar om är det egna fattiga folkets liv. Men om kvinnorna har de inte mycket att säga, dessa skildras klichéartat endera som sköna och älskande unga flickor, ibland trolösa men mest trofasta, eller som skrumpna, förtryckta men ganska knepiga gummor. Och några författarinnor tycks knap-

past ha funnits förrän i våra dagar. — — —

Först försiktigt, så allt ivrigare sökte sig kvinnorna till utbildning och yrken, i allt högre grad intellektuella, där de nu utgör mer än hälften, inom vissa grenar mer än 70 procent av samtliga. Inte minst lockades de av sådant som hade med den nedärvda kulturen att göra som konsthantverk och museiverksamhet.

En museikvinna

Många museikvinnor träffade jag, en av dem var Serik Davtian. Trots sina åttisex år tjänstgjorde hon alltså på det stora museet för gåvor från armenier i förskingringen: tavlor, handskrifter, mattor, smycken, textilier...

Denna Serik Davtian var själv något av ett museum eller kanske snarare levande historia. Hon växte upp på den tiden då Armenien ännu var en avlägsen och efterbliven provins under en rysk guvernör i det stora tsardömet. Hennes far var lärare och ansluten till narodnikarna, den politiska grupp som sökte sig ut till landsbygdens byar för att upplösa folket. Själv bedrev han ock-

så upplysningsverksamhet — något som var farligt gå den tiden — och ledde även en teater.

Kvinnorna hade knappast yrken förr, då deras liv förflöt inom hemmets väggar. De fick dock hjälpa till med familjens försörjning genom att knyta mattor och tillverka spetsar, något som de alltså är skickliga i. Deras produkter köptes sedan upp av ryska köpmän och pengarna tog männen hand om. Kvinnorna arbetade alltid i hemmen medan männen höll till på verkstäder.

— Men vi var aldrig beslöjade som i de asiatiska länderna, framhåller fru Davtian stolt.

Detta är något som armeniska kvinnor gärna betonar i olika sammanhang. Helt rätt har de kanske ändå inte. Än idag kan man ibland på Jerevans gator möta kvinnor med halva ansiktet, från munnen och neråt, dolda i ett slags slöjarrangemang. De bär tygrika, färgglada dräkter som påminner om zigenarkvinnornas, av allt att döma kommer de från fjärran belägna bergsbyar, kanske är de kurder.

Så kom revolutionen och 1920 proklamerades den Armeniska Sovjetrepubliken efter hårda och

**Förbundet
resor 1974**

Sverige—Sovjetunionens

Förbundet Sverige—Sovjetunionen
Katarinavägen 20 • Tel. 44 64 34
116 45 STOCKHOLM

Rekvirera specialprogram

Folkdansare i Armenien

förbittrade inbördesstrider. Och livet, som flutit i samma tröga fåror i tusentals år, förändrades med en gång från grunden. Detta gällde männen men än mer kvinnorna, som nu fick samma lagstadgade rätt till arbete och utbildning som männen, något som de inte var sena att begagna sig av.

Naturligtvis mötte de motstånd, månghundraåriga vanor och traditioner bryts inte så lätt ner. Många män, även bland dem som kämpat för den unga republiken, hade svårt att förlika sig med sina hustrurs och döttrars nya likställdhet och självständighet. Och än i dag tycker man sig här och var spåra kvardröjande rester av det gamla patriarkaliska samhället. När jag frågar varför så få eller snarare inga kvinnor solar sig i parkerna får jag till svar att de är hemma och lagar mat. Och kring borden på restaurangerna

sitter nästan enbart män — de få kvinnorna är mest utländskor. Att kvinnor studerar eller yrkesarbetar accepteras väl numera — det är ju inte så dumt med deras bidrag till familjeförsörjningen. En annan sak är det med arbetet i hemmet — det har ju så långt man kan minnas tillbaka tillkommit kvinnorna och varför skulle männen lägga sig i det?

Ja, varför? Den frågan har säkert många unga armeniska yrkeskvinnor ställt sig. Och de är inte få, bara inom kvalificerade yrken som läkare, lärare, jurister osv utgör kvinnorna mer än hälften, 58 procent mot männens 42 procent, enligt de officiella siffrorna.

Musiekvinnan Serik Davtian hade studerat historia i Baku och Saratov men kom till Jerevan när ännu bolsjevikerna måste gömma

sig i bergen för de vita. Själv blev hon medlem av kommunistpartiet 1920 liksom många andra kvinnliga lärare. De flesta skickades till avlägsna trakter, bland dem hon. Och redan den 30 november 1920, dagen efter det sovjetmakten etablerats, blev hon vice president i den lokala sovjetkommittén, den första kvinnan på den posten. Hon blev också kallad till medlem av utbildningskommittén Panel.

Armenien låg då i ruiner. Men folket tog genast itu med uppbyggnadsarbetet och ryssarna hjälpte dem. Det gällde inte bara den materiella uppbyggnaden utan också den kulturella, man ville ha teatrar, museer, läroanstalter, föreläsnings- och annan upplysningsverksamhet. En gång hade armenierna varit högt kultiverade, det var innan de underkuvades av andra folk, nu ville de bli det på

nytt. Och armenier som levat i landsflykt i Konstantinopel, i Georgien och i andra delar av världen strömmade till och tog sin del av uppbyggnadsarbetet.

Serik Davtian blev verksam på många områden. Hon tog hand om de många vilda barn som mist sina föräldrar under krig och revolution, och hon startade arbetet bland kvinnorna. Där fanns två huvuduppgifter: att avskaffa anal-fabetismen och att intressera kvinnorna för social verksamhet. De mest aktiva, de som arbetade bäst var de ensamma kvinnorna, än-korna och de ogifta, säger hon. Och det är ju inte svårt att förstå med tanke på de äkta männens motstånd mot all slags kvinno-emancipation under de första sov-jetären.

Hon hade också uppdrag i en mängd organisationer och 1931 blev hon skickad till Moskva för att arbeta med de nationella minoriteternas problem, skolfrågor och annat. Här blev hon vän med Nadesja Krupskaja och träffade också Alexandra Kollontay.

Hon berättade också om sin egen familj: en syster är kemisk ingenjör, en bror agronom och sekreterare i armeniska Vetenskapsakademien, hans fru mikrobiolog, alla revolutionärer. Hennes egen man, död sedan länge, var professor, hennes dotter är rektor och sonen ingenjör. De sista tjugo åren har hon ägnat åt museet, men dessförinnan har hon doktorerat på folkkonst, speciellt gamla textilmönster. Och när jag frågar om hon skulle råda andra unga kvinnor att ägna sig åt museiverksamhet blir svaret kort och gott:

— Obetingat!

Revolutionär i första akten, folkkonstforskare i sista — ett egendomligt levnadsöde. Men är det egentligen så egendomligt? Har inte vi också många som varit fräsiga radikaler i sin ungdom men slutat som hembygdsentusiaster eller kulturapostlar?

Kanske finns där i själva verket ett dolt samband, en hemlig underjordisk förbindelse mellan de

båda ytterligheterna. Kanske var det just kärleken till den egna bygden, det egna förtryckta landet som drev dem att göra gemensam sak med revolutionen.

För Serik Davtian fanns ingen motsägelser i detta. Lika självklart som hon i ungdomen vände blickarna mot en ljusare framtid, lika självklart söker hon på ålderns dag ta vara på sitt älskade hemlands gamla kulturskatter.

Denna kärlek till den ärvda kulturen tycks ligga armenierna i blodet, inte minst kvinnorna. Så berättas följande historia om en av de märkligaste handskrifterna i Matenadaran, det stora museet för gamla manuskript i Jerevan:

Handskriften, som kallas Jätten för sin enorma storleks skull, stammar från 1100-talet och har genomgått otroliga öden, stulits 1204 och återköpts för 4.000 drakmer, hopsamlade i de armeniska byarna och till slut hamnat i ett kloster. Detta kloster förstördes under första världskriget och även Jätten hade väl försvunnit för alltid — om den inte räddats av två bondkvinnor på flykt undan de turkiska massakrerna. De fann manuskriptet i ruinerna, kände genast igen det och kastade sina egna bördor för att kunna forsla det till en säker plats. Detta var ingen lätt sak, skriften som var förfärdigad av sju hundra kalvskinn och vägde 34 kilo, måste delas mitt itu för att kvinnorna skulle kunna bära den över de branta bergsstigarna. Men det djärva företaget lyckades även om några sidor tyvärr gick förlorade, och de båda hälften för- enades på nytt.

Det finns gott om kvinnliga museitjänstemän i Sovjetunionen. En del är forskare, andra konserveratorer, många guider och inte så få vaktmästare som tycks lugnt sova på sina stolar — ända tills man råkar komma något föremål för nära. Då vaknar de upp. Alla

tycks hängivna sitt yrke: i Lenin-grad berättas det att museikvinnorna varken dag eller natt lämnade Eremitaget under belägringen, dess öde var deras.

Konsthantverk

I Armenien föreföll nästan museiverksamhet vara drömyrket för kvinnor. Kanske har det sin förklaring: i smycken och vävnader, i spetsar och mattor, i keramik och husgeråd ligger så mycket av kvinnornas glömda historia dold, och nu är skickliga kvinnohänder i färd med att varsamt reda ut de trassliga trådarna. Vad som kan komma ut ur detta arbete är ingen historik om kritiska bedrifter och blodig folkutrotning utan inblickar i enkelt vardagsliv och outtröttlig människovård. Behövdes det verkligen en revolution för att dra fram den historien i ljuset?

Men det är inte nog med att bevara och studera det gamla folkliga konsthantverket, det gäller också att föra det vidare, att ge det ett liv i nutiden.

Tag exempelvis ett så exklusivt handarbete som spetsar! Redan så långt tillbaka som tusen år före vår tideräkning vet man att spetsar tillverkades i det gamla kungadömet Urartu, Armeniens föregångare, och sedan har man kunnat följa dem genom århundraden: sydda, knypplade, virkade och vävda spetsar. Spetsarna var ingalunda förbehållna prästerskapet och de förmögna klasserna, de hörde till folkdräkterna som garnityr på slöjor och klädedräkter. Och motiven: blommor, solar, stjärnor, träd och fåglar, är besläktade med vad som under samma tid framställdes i miniatyrer, smycken, gravyrer och vävnader.

Vad har nu något så ömtåligt som dessa utsökta, spindelvävstuna spetsar med den robusta sovjetverkligheten att göra? Är de inte dömda att för evigt beundras genom glas i museimontrarna?

Ingalunda! Det finns tusentals mästare i spetstillverkning, och de inte bara återupplivar de gamla mönstren utan skapar också nya på traditionens grund. Inte minst

VIETNAMESISK GRAFIK,
varor fr Kina, DRV, DFR Korea.
SOLIDARISK HANDEL
Kungsstengs 27. Tel 08/31 86 42
(Nära T-banan, Rådmansgatan)

Laura Vartanjan, solist vid Armeniska SSR:s sång- och dansensemble

är ungdomen intresserad, det finns både skolor och amatörgrupper och pionjärorganisationer som ägnar sig åt att förfärdiga spetsar. Och en av de förnämligaste samlingarna av gamla spetsar finns inrymd i pionjärpalatset i Jerevan. — — —

I en källare, där den berömda keramikern och skulptören Ripsime Simonjan hade sin verkstad, vimlar det av märkliga former och figurer i lera och färgglada glasyrer; golv och väggar, vinklar och vrår var fulla av dem. Det fanns kvinnor som liknade urnor och urnor som liknade kvinnor och plattor med kvinnohuvuden som påminde om ikonernas med sina stora ögon under bågiga ögonbryn, ovala ansikten och små munnar. Egentligen behövde man inte söka förebilderna hos ikonerna — de fanns överallt på gator och torg. Konstnärinnan hade sin grund i den urgamla folkkonsten, men hon byggde vidare på den med frodig och överdådlig fantasi.

Märkligast i ateljén var dock Ripsime Simonjan själv, denna översvallande, vithåriga och svartögda dam som utstrålade glädje och hälsade mig med en magnifik gest och orden:

— När ni kom in här i ateljén var det som om solen börjat skina!

Vad svarar en sur, trött och hungrig västerlänning på det? Lyckligtvis behövde jag inte svara, för just då kom tre herrar in i ateljén. En av dem presenterade sig som "bara hennes man" — i själva verket var han professor i kirurgi, lika känd på sitt område som hon var på sitt.

De äkta männen tycks här med godmodig ironi finna sig i sitt öde att ha råkat få framstående fruor, kanske beroende på att fruorna inte bara är framstående utan också vackra och kvinnliga. En känd radioman förklarade med en munter gest mot sin hustru skådespelerskan:

— För att vara gift med en skådespelerska här i landet måste man sannerligen vara en Sovjetunionens hjälte.

Immigranter

Att bevara gammal kultur är en viktig uppgift, att skapa ny kultur en annan. Men det finns också en tredje: att förmedla kultur. I Sovjetunionen osäkras inga revolvrar när ordet kultur kommer på tal, tvärtom. Redan från re-

volutionens första stund dekretades att alla kulturminnesmärken måste skyddas, de var nu folkets egendom. Och på den linjen har man fortsatt: gamla kyrkor och palats restaureras och putsas upp, hela städer förklaras som kulturreservat och utgrävningar företas, ofta med häpnadsväckande resultat som de skytiska gravfynden i Centralasien.

Ninel, som är anställd i den armeniska organisationen för kulturella och vänskapliga förbindelser med utlandet, är en nitisk kulturförmedlerska. Hon frågar aldrig vad jag vill se, hon visar. Och det ska villigt medges att mycket har hon att visa: uråldriga små kyrkor, ruiner under utgrävning, tusenåriga manuskript och folkkonst men också minnesmärken mer närliggande i tiden som museet över den store diktaren Thomeyan och det gripande monumentet över offren för de turkiska massakrerna under första världskriget. Och överallt stöter vi ihop med både små och stora grupper och enskilda, armenier likaväl som turister och besökare från grannrepublikerna Georgien och Azerbeidjan.

Ninel blir aldrig trött, möjligen en smula orolig för sina småbarn och sin man, som inte får sin passning. Men hon kämpar tapert vidare och råkar det bli en stund till övers finner hon alltid på något att fylla ut den med, exempelvis kompositörernas gratis veckokonsert. Och naturligtvis presenterar hon mig för den berömdaste av de kvinnliga kompositörerna.

Det ligger inte bara yrkesambition bakom detta nit utan också något annat: en djupt grundad tro på kulturens välsignelser. Och tankarna glider i väg till decennierna kring sekelskiftet då också i vårt land levde något av denna ljusa tro på kulturen, på folkbildning och folkhögskolor, på hembygdsvård och folkkonst, förmedlad av ofta frivilliga, entusiastiska krafter.

Det är inte utan att man känner ett litet sting av avund.

Det finns ingen kvinna på jubileumsaffischen

Det finns ingen kvinna på jubileums-
affischen,

vårfloden av röda fanor och män
strömmar över Kreugerteckningen.
I vräkta lantarbeters fattiga flytt-
karavaner

bävade hon och fällde en tår
över den röda pelargonian.

I Mackmyra drog man sig inte för att
skända hennes arbete
och i zinkbaljor har hon sköljt
svett, smuts och förnedring
ut föreningsrättskamparnas skjortor.

Namn har hon högaktat;
Dalström, Bergegren.
Det skeva ordparet
individ — njutningsmedel
lärde hon tidigt urskilja betydelsen
av.

Samhällets förtroende fick hon
vänta på.

När hon givits ynnesten
att säga sin mening
skrämdde man henne med
kosacker,
barnens förvildning
och sedernas förfall.

Det finns ingen kvinna på jubileums-
affischen.

Röda fanor och män.
Solen kom den svartaste dagen
och Eira Söderbergs namn är för
evigt inbränt.

Korta stunder har hon känt lycka;
vindstilla sommarkvällar vid ån,
ett par änder,
doften av kaprifol.

Oftare en molande trötthet;
vaknätter hos modern
och tankarna irrande
vid den febriga, stötvisa andningen.

För att utvisa hennes beroende-
ställning
har nådegåvorna som förunnats
hennes titulerats;
moderskapspenning,
hustrutillägg,
änkepension
och rätten att utkvittera det allmänna
barnbidraget
tyngde hennes axlar
och gav en fingervisning
vems ansvaret var.

Någon gång har hon tvekat.
Stannat upp
när fördomar,
vedertagna normer
och dåligt underbyggd statistik
försökt tvinga henne tillbaka.

I den fulla sysselsättningens namn
har hon
tagit på sig dubbelarbete.
När hon funnit måttet rågat
och krävt
lika lön för lika arbete
har hon tvingats övertyga sina före-
trädare

innan de
förklarat sig villiga att stödja henne
i kampen för rättigheterna.

Treskift i sotiga industrier
tillät man henne upprätthålla.
Monotona uppgifter,
terror mot människovärdet,
kvinnoförakt och förödmjukelse
när hon begärde hygienutrymmen
och varmvatten
för sina mänskliga funktioners skull,
medan lönsamhet och pausperioder
uppmättes vid kontrollborden.

När skallen mot henne dämpades,
sakta som daghemsplaneringen,
och när egenvärdet
krypande nalkades
drev konjunkturerna henne tillbaka.

Hon ingår i
arbetskraftsreserven,
tillhör de latent arbetslösa
och förändrar sin vardag genom del-
tagande

i arbetsmarknadsutbildning och för-
beredande industriell skolning.
Allt medan de som fört henne
till aktivt samhällsdeltagande
tvär sina händer
inför arbetslöshetens förhöjda stati-
stiksiffror
och utarbetar
lagen om allmän arbetslöshetsför-
säkring.

Det finns ingen kvinna på jubileums-
affischen.

Håkan Boström

Dikten har tidigare varit publicerad i LO/Fackföreningsrörelsen. Affischen som åsyftas är den som gjordes till LO:s 75-årsjubileum förra året.

Brasilien igår, Chile idag:

KVINNORNA KÄMPAR FÖR RÄTTVISA

Valerosas män var sannerligen inte lika självsäkra som sina kvinnor. Det tunga arbetet knäckte dem; de insåg hur de blivit skojade här i världen. Men ansvaret för familjen gick ännu före detta medvetande. De revolterade inte utan klagade. De tilläts inte vara män. Ansvaret för kvinnor och barn fick gå före striden. I stället för att kämpa tvingades de krumbukta sig ironiskt.

En gammal fiskargubbe hade dött under stormen. Stilla och utan att göra väsen av sig, som det liv han fört. Saknad av ingen och alla. Folk drog sig redan bort från kroppen. Gubben låg på rygg och stirrade upp i solen. Det fanns

inga dramatiska omständigheter kring hans död. En stormby och han fick anstränga sina krafter över sin lilla förmåga. Hjärtat slutade helt enkelt att slå. Vägrade vara med om mer hopplöst slit för ingenting.

Tre män kom över torget ned mot hamnen. I mitten gick en vitklädd karl i sextioårsåldern med finputsat skägg i ett av sol orört ansikte. Moscoso, viskades det från alla sidor. De som flankerade honom var också skäggiga, men deras skägg var vildvuxna och smutsiga. De gick i samlad trupp fram till liket och betraktade det med stort lugn. Så här på nära håll gjorde Moscoso ett förnämt intryck. De andra två var ett par ruggiga typer. Det stod en doft av våld och lägereldar kring deras knektliknande gestalter.

Värvarna, gick det i ett försiktigt sus genom folkhopen. Värvarna har kommit.

Moscoso vidrörde liket med skospetsen som ville han övertyga sig om att gubben dött utan krav. Sedan klev han rakt över den döde och gick fram till César.

Fiskaren var djupt oroad. De gånger Moscoso dök upp bland befolkningen kunde man vänta sig dåliga nyheter. César tyckte det räckte för dagen med sin döde kamrat. Men han stod kvar och beredde sig på vad som komma skulle. När Moscoso hunnit fram fick César av sig hatten och tryckte den mot bröstet. Moscoso rör-

de inte en min. Högt och klart sade han:

— Ni är starkt försenade, César.

— Ja, herrn. Det är stormens fel.

— Se på solen César.

Alla böjde nackarna och såg upp mot solen. Till och med värvarna. Moscoso höll dock huvudet orörligt.

— Den står högt, herrn. Det är illa. Men det är inte vårt fel. Moscoso gick runt fiskaren och fram till lådorna med nattens fångst. Med en min av avsmak tog han en fisk mellan fingrarna och klämde på den. Sedan förde han den till näsan och sniffade ljudligt. Med en otålig gest slängde han tillbaka fisken och återtog sin plats framför César.

— Vi kan inte betala för halvskämd fisk.

— Men, herrn, den har inte hunnit bli skämd ännu. Den är rensad och klar för fabriken. Jag försäkrar, det är inget fel på fisken.

— Man kan inte lura på folk dåliga konserver, César.

Fiskaren var mycket trött. Det flimrade framför hans ögon. Svarta prickar dansade som flugor i hans medvetande. Natten hade blivit svår, slitet med båtar och garn grymt. En mans liv hade det kostat. Kanske hade César anat att Moscoso skulle pruta på priset på grund av förseningen. Därför hade han gett order om att all fisk

Författaren Arvid Rundberg har gjort omfattande resor i Latinamerika. Det har resulterat i flera politiska romaner. I "Kvinnorna i Valerosa" skildras den sociala och politiska verkligheten i en liten fiskeby. Befolkningen är helt utlämnad åt den lokala fabriksägarens godtycke. Han äger deras båtar och redskap och bestämmer priset på deras fångster. Befolkningens missnöje hålls i schack med brutalt våld och religion. Ett Valerosa finns i varje av imperialism våldtaget land. Följande avsnitt är hämtat ur boken.

skulle vara rensad innan den fördes iland.

Ur ena ögonvrån såg han hur några lyfte upp den döde gubben och bar bort honom. Fader Thomas gick bredvid liket med ögonen stirrande ut i tomma intet medan en bön automatiskt rann fram över hans läppar. Folk korsade sig. En och annan fiskare svepte av sig hatten.

Kvinnor och män stod i tysta klungor och studerade Moscoso och César, som fortfarande inte kunde komma överens om priset. Värvarna från gruvbolaget gick omkring och studerade folket som ett par kritiska slavhandlare på den årliga marknaden.

— Herrn måste förstå, sade César, att vi inte kan ge bort fångsten.

Han orkade inte stå emot längre. Tröttheten värkte i hans kropp. Hans ord var en invit till kompromiss. Därmed hade han redan förlorat sin och de andras sak. Tystnaden hos fiskarna och deras kvinnor blev upprörd.

Moscoso nickade långsamt, som om det verkligen gått upp för honom att något kanske man borde betala trots allt i anständighetens namn. Han nämnde sitt pris och César gapade förvånat, osäker över om han hade hört rätt, medan kvinnorna avlät ett unisont ilsket utrop.

— Herrn skämtar? undrade fiskaren.

BRA LOTTER är alltid LÄTTSÅLDA LOTTER

FAIR PLAY tombolalotter
är fuskssäkra.

**Lotterna öppnas genom att
lottändarna bryts av.**

5.000 st med fören.-tr. kr 105: 60
10.000 st „ „ „ 184: 30
20.000 st „ „ „ 329: 50

Vid större antal begär offert!

INKL. MOMS OCH PORTO!

G. V. GAJNER AB

Alviksvägen 47,
Box 15039, 161 15 Bromma 15
Tel. 08/25 84 00.

— Nej, César. Fisken är inte av fullgod kvalitet.

— Men... men priset, herrn. Det räcker inte till omkostnaderna. Vi har inte råd att...

— Ni måste lära er att hålla tiderna, avbröt Moscoso. Han strök med en smal fin hand över sitt bleka ansikte. Hör på här, jag har förklarat för dig hur det ligger till. Du har inte mycket förstånd i din tråskalle men jag trodde du skulle fatta vanliga enkla ord. I din snålhet vill du sälja fisk till mig som jag kan ruinera mig på. I min godhet har jag gett dig ett alltför högt bud på din ruttande fångst. Om du inte genast antar det blir det inga pengar alls. Vi kan inte stå här och vänta medan solen förstör fisken.

— Ja, sade César resignerat. Priset är överenskommet. Han såg sig om, fångade kamraternas blickar. Skaran av fiskare nickade i uppgivet erkännande av det ofrånkomliga. Moscoso följde det hela med ett svagt leende i sitt satyransikte.

— Bra, sade han. Då är vi överens. Jag önskar er bättre lycka i natt.

— Tack, herrn, mumlade César förvirrad.

Kvinnorna hade med orörliga ansikten följt förhandlingarna och nederlaget. De förstod att Moscoso på något sätt skulle vinna, att han skulle göra sig en duktig dagsförtjänst på deras mäns bekostnad.

Kanske var det hopplösheten i allt som till slut fick Vera, César's hustru, att revoltera. Kanske var det något annat. En kombination av livslångt slit, död, ständigt fattigdom och en kärlek som saknade allt förnuft. Hon älskade sina medmänniskor som ett helgon.

Priset var överenskommet och kvinnorna skulle lasta kärrorna med fisklådorna och köra dem till konserverfabriken. Vera lämnade kvinnogruppen och gick mot kajen för att hämta den första lådan. Hon stannade upp framför sin man och fångade hans blick.

César darrade ännu av trötthet och inre spänning. Han hade misslyckats men i alla fall räddat några skärvor. Vera stod framför sin man. Hon var liten och satt. Kärleken lyste ur hennes ögon. Hon ville helst av allt smeka hans orakade, urgröpta kind men något sådant var otänkbart när alla såg på. I stället log hon upp mot honom och han blinkade med rödsprängda ögon mot henne, omtumlad och förvirrad.

Hon steg åt sidan och gick fram till den första lådan. Hon lyfte den med starka armar men i stället för att gå fram till närmaste kärra gick hon lugnt fram till kajkanten och vräkte lådans innehåll i havet.

All verksamhet upphörde i Valerosa. Gamarna satt tysta i träd-kronorna på torget. En strykhund rörde upp en smula damm när den flyttade sig från ett skuggat område till ett annat.

César stod orörlig kvar. Han hade slutit ögonen och knutit händerna. En lång suck pressade sig fram mellan hans smala läppar. Värvarna förlorade för ögonblicket intresset för sitt arbete. Automatiskt slöt de upp på båda sidor om Moscoso. Satyrleendet bortoppat ur ansiktet och ersatt med förvåningens rynkor.

Utan att invänta någon reaktion upprepade Vera samma procedur med nästa låda. Fisken rann i en glittrande och blänkande silverflod åter till havet och flöt omkring bland stenarna. En skock sjöfågel skränade avvaktande på avstånd.

Moscoso återvände med sin eskort till César.

— Sägg till henne att sluta, sade han.

Fiskaren öppnade ögonen och stirrade på den andre. Mycket lågt sade han:

— Nej, herrn, Ursäkta, herrn.

— Beordra din kvinna att genast sluta med dumheterna! Tjöt Moscoso och tappade fullkomligt fattningen. Ditt satans odjur! Sägg till din skabbiga hynda att sluta!

César slöt åter ögonen.

— Ursäkta, herrn, viskade han.

Moscoso återvann kontrollen över sig själv. Vera tömde låda efter låda i havet.

— Övertala vår vän om att lyda order, sade Moscoso och steg åt sidan.

Värvarna lydde genast. Den ene slog till César utan ett ögonblicks tvekan. Det kom överraskande och slaget var skickligt placerat. Fiskaren stöp omkull som träffad av blixten. Den andre sparkade honom genast i skrevet. Hårt och med full kraft. César rullade ihop sig som en dödligt sårad. Inte ett ljud kom över hans läppar.

— Hör nu, min lilla gubbe, sade han som sparkat vänligt. Säg till käringen din och bråka inte.

César lyckades skaka på huvudet. Han träffades genast av en ny spark. Denna gång i huvudet. Han var nära att förlora medvetandet men nekade lika envist att göra som han blev tillsagd. Moscoso såg förvånad på den liggande gestalten. Efter ett mycket kort ögonblick lyckades fiskaren öppna munnen.

— Vera! skrek han. Orden var suddiga av smärta och blod: Vera!

Hon stelnade till där hon stod med en ny låda till hälften lyft.

— Ja, min man?

— Är det nödvändigt? frågan lät som en snyftning.

— Ja, svarade hon utan betänkanke. Det är nödvändigt.

Han nickade och sade inte mer. Blodet rann nu fram mellan hans sammanpressade läppar. Han andades med svårighet.

— Vän! sade han som utdelade sparkarna med gäll och nästan

hysterisk röst. Vän! Säg till hyn-dan att sluta.

Moscoso gick fram till klungan av kvinnor. Han studerade dem med samma välvilja som en bonde sitt mulånespann.

— Lasta lådorna, sade han lågt.

Kvinnorna stirrade tillbaka på honom i absolut stillhet. César blev sparkad ännu en gång. Ljudet från skon som träffade ben var äckligt. Som om han blev illamående av det krasande ljudet och inte av sparken som sådan började César kräkas. Han kastade upp med den eftertänksamma stillsamheten hos en djupt äcklad människa. Det fanns faktiskt något värdigt i hans sätt att spy.

Kvinnorna löste upp sitt kollektiv och skred långsamt fram till lådorna som ännu inte var tömda. Vera såg dem komma och fördubblade sina ansträngningar. De andra tvekade en sista gång medan de med stor uppmärksamhet betraktade Césars kvinna. Så kom de långsamt i arbete. Lådor lyftes och tömdes under högtidlig tystnad i havet. En helt ung kvinna fnissade till av spänning när hon tömde fisken i havet och det spred sig blixtnabbt och växte till en skyddande mur av kollektivet, trotsigt kvinnoskratt.

Och skrattet växte sig starkare och starkare medan låda efter låda lättades på sitt innehåll. Kvinnorna i Valerosa arbetade med en aldrig förr anad känsla av samhörighet och styrka och skrattet band dem samman. De skrattade så att deras magra eller feta bröst guppade. De öppnade sina tandlösa munnar och tjöt av skratt

medan floden av fisk rann ner i hamnen.

Deras män drog sig närmare, fortfarande ur stånd att fatta vad som hände. Skrattet låg som en öronbedövande dimma över Valerosa. Gamar och hundar flyttade sig oroligt bort från denna orkan av kvinnoröster.

Värvarna tänkte ge César nåda-stöten men då satte sig äntligen männen i rörelse och värvarna valde att fly. När all fisk var åter-skänkt till havet stod kvinnorna handfallna. Moscoso sade:

— Ni är inte enbart en skock idioter — ni är också dåraktiga. Det är något som kommer att stå er mycket dyrt.

Kvinnorna skrek håfullt och männen teg. Vera gick fram till den vitklädde mannen:

— Om César dör, sade hon med oerhörd skärpa, kommer jag att bränna ner fabriken.

Moscoso log.

— Hör på henne, sade han till fiskarna. Så talar en kvinna. "Bränna ner fabriken." Det betyder ingenting för ägaren men det betyder att ni alla förlorar er enad möjlighet att förtjäna pengar. Så resonerar en kvinna, och ni har stillatigande låtit kvinnorna ta över idag.

César låg på rygg med benen uppdagna över sig. Händerna grävde och klöste efter fäste. Ögonen var överdragna av en skyddande hinna. Han var bortom förstånd och insikt. Smärtan fyllde hela hans universum, utplånade allt annat.

— Om César dör, sade Vera stillsamt. Bränner vi ner fabriken.

JUST FÖR ER

BO *Engvall*
MÖBLER

- BRA MÖBLER
- BÄTTRE PRISER
- GODA VILLKOR

HANTVERKARGATAN 11
Nära Stadshuset

Kl. 8.30 torsdagen den 21 februari startar

årets stora BOKREA

Massor av böcker inom alla områden

Öppettider: 21/2 8.30—19.00; 22/2 9.00—19.00; 23/2 9.00—16.00;
söndag 24/2 12.00—17.00; 25/2 9.00—19.00.

kulturcirkeln

Sevägen 41 (ABF-huset),
Stockholm
Tel. 20 08 47 eller vx 20 50 80

Böcker

Alexandra Kollontay:

Kvinnans kamp för ekonomisk frigörelse. Gidlunds.

1908 hölls den första allryska kvinnokongressen, arrangerad av två borgerliga kvinnoorganisationer. Medan denna kongress förbereddes skrev Kollontay den bok, **Kvinnofrågans sociala grunder**, vars första del nu översatts från ryska till svenska av Anita Göransson under titeln **Kvinnans kamp för ekonomisk frigörelse**. Kollontay skrev boken i polemik mot den kommande kongressen för att påpeka kvinnofrågans beroende av den ekonomiska utvecklingen och klasstillhörighetens avgörande betydelse för olika kvinnoorganisationers karaktär. Den är en skarp vidräkning med den borgerliga kvinnorörelsen.

"Kvinnofrågan, d v s konflikten mellan kvinnans nuvarande rättslösa ställning och hennes nyväckta medvetande om sin personlighet, sin jämlikhet med mannen, kunde bara uppstå som resultat av kollisionen mellan samhällets stelnade former och dess omvandlade produktionsförhållanden. —" skriver Kollontay. "För dess uppkomst är bestämda, objektiva villkor nödvändiga: att kvinnan är ekonomiskt självständig samtidigt som hon är oförändrat socialt och politiskt rättslös. Först från den tidpunkt då kvinnan börjar producera bytesvärlden för den inhemska marknaden eller världsmarknaden kunde hennes arbete åsättas en samhällselig värdering och hennes sociala ställning måste förändras väsentligt."

Med exempel från en rad europeiska industriländer (där fakta till stor del hämtats från Lily Brauns stora arbete

Die Frauenfrage, ihre geschichtliche Entwicklung und wirtschaftliche Seite, 1901) visar K. på sambandet mellan kvinnans ställning i det ekonomiska systemet och hennes politiska medvetenhet.

"Den proletära kvinnan var den första som beträdde arbetets väg, och hon fortsätter än i våra dagar att i antal dominera de självständiga kvinnornas led". Men för att proletärkvinnan ska kunna förändra sina villkor måste hon själv aktivt delta i arbetarklassens kamp och det kan hon oftast inte på grund av sitt tunga dubbelarbete. "Den mest glänsande agitation och propaganda bland arbeterskorna saknar förmåga att dra de breda kvinnomassorna till organisationen om kvinnorna befinner sig på den lägsta sociala och ekonomiska nivån."

Gång på gång betonar K. den sociala och psykologiska skillnaden i förhållandet till förvärvsarbete mellan proletärkvinnor och borgarkvinnor: "Medan den borgerliga kvinnan med jubel i själen stiger in i varje nytt intellektuellt yrke som öppnas för henne, så går den proletära kvinnan till en ny maskin med tungsint ödmjukhet inför ödet".

De motstridiga kvinnointressena går också igen i kvinnokampen, som Harriet Clayhills så tydligt visar i sin bok **Kvinner og Klassekamp**. Där arbetarkvinnorna tex kräver fabrikslagar till skydd för kvinnor och barn är de borgerliga feministerna emot varje form av "särslagstiftning" som de anser diskriminerar kvinnorna. Eller det klassiska exemplet: när den borgerliga kvinnorörel-

sen kämpar för rätten till arbete kämpar arbetarklassens kvinnor för rätten att vara hemma, att vara mödrar på heltid.

"Likheten mellan vår egen tid och Kollontays tid är frapperande, både när det gäller kvinnans principiella ställning på arbetsmarknaden och när det gäller debatten inom kvinnorörelsen", påpekar Anita Göransson i sitt förord. Mönstren för kvinnans villkor är desamma, motsättningarna i kvinnokampen upprepar sig. Men allting är inte detsamma. Idag finns det faktiskt början till en **socialistisk** kvinnorörelse, medan valet på Kollontays tid stod mellan den borgerliga kvinnorörelsen och kvinnokamp inom den socialistiska arbetarrörelsen. Det finns en tendens att läsa Kollontay dogmatiskt, att okritiskt överta allt hon säger som den absoluta och totala sanningen — desto lättare att göra eftersom hon skriver så levande, skarpt och kunnigt (och dessutom är så pass ensam om att utveckla en ekonomisk analys av kvinnans situation). Men jag tror att det är viktigt att se henne i hennes historiska sammanhang: hon skrev sina böcker då det fortfarande var självklart att den socialistiska revolutionen skulle medföra fullständig jämlikhet mellan män och kvinnor. Sedan dess har historien lärt oss att även om den ekonomiska omvälvningen är en absolut förutsättning så sitter kvinnoförtrycket djupare än så.

Kvinnans kamp... borde vara obligatorisk läsning för de kvinnor som deltar i den socialistiska kvinnorörelsen, både för den kunskap den ger och för de debatter den stimulerar till — debatter som måste komma för att utveckla kvinnokampens vidare strategi efter den första entusiastiska uppvaknandeperioden.

L W

Art and Sexual Politics.

Redigerad av Elizabeth C. Baker och Thomas B. Hess.

New York/London 1973. 70 p.

Varför har det inte funnits några betydande kvinnliga konstnärer? Så låter den utmanande titeln på en artikel av Linda Nochlin i antologin "Art and Sexual Politics" som nyligen kommit ut i USA och England. Linda Nochlin är konsthistoriker, undervisar vid Vassar College i USA och har gett ut flera böcker, senast en om realismen i konsten.

Vet du några stora kvinnliga konstnärer? Ja, varför blir vi fortfarande irriterade och lite otåliga när vi får den frågan? Därför att vi hört den så många gånger och ändå har svårt att svara och därför att vi vet så lite om konstnärinnorna förr? Linda Nochlin svarar själv så här: Nej, det finns ingen kvinnlig Michelangelo eller Rembrandt eller Picasso, inte vad vi vet. Men det har funnits många intressanta och fina kvinnliga konstnärer som vi känner alldeles för lite till. De många bilderna med upplysande texter i den rikligt illustrerade boken visar att kvinnor mot alla odds kunnat prestera stor konst — "ett mirakel" säger hon.

Nochlin är kritiskt inställd till den etablerade konsthistorien och dess företrädare som så länge ansett det ovetenskapligt att beskriva konstnärens situation i samhället, tex olika utbildningsvägar och förhållandena vid konstakademierna (där kvinnliga elever förbjöds inträde — i Stockholm fram till 1863). Varför har ingen undersökt

vilka sociala klasser konstnärerna rekryterats från under olika perioder? När det kommer till kritan menar Linda Nochlin att titelfrågan är fel ställd. Den baserar sig på myten om Den Store Konstnären, Geniet, som helt oberoende av bakgrund och påverkan banar sig väg till framgång och ära. Med denna myt som förutsättning blir det oförklarligt att inte kvinnor gjort sig gällande som konstnärer och ligger nära till hands att skylla på en brist i kvinnans utrustning på grund av hennes kön. Men hur kan det i så fall komma sig att tex inte heller aristokratin frambringat några viktigare konstnärer, är ett av hennes argument. Härifrån kommer ju de som stött konsten och utgjorde publiken. Uppfostran, tid och pengar har funnits. Dessutom uppmuntrades adelsmän att bli respektabla amatörer på området. Är det möjligt att hela adeln saknat begåvning för konst i lika hög grad som kvinnokönet? Eller är det inte snarare så att de *förväntningar* som ställdes på bägge kategorierna *uteslöt* konstnärsrollen, gjorde den otänkbar lika mycket för överklassens män som för kvinnorna?

Linda Nochlins uppfriskande essä innehåller en rad okonventionella frågor. Hon besvarar dem med att peka på i vilken utsträckning konsten och konsthistorien hittills har varit förbehållen männen.

Thomas B. Hess tar upp Nochlins titelfråga och väljer att vända den rätt genom ett tillägg: Varför har det inte funnits betydande konstnärinnor *fast* kvinnor producerat stor konst? Att så är fallet visar han med hjälp av bokens bilder på målningar som alla gjorts av kvinnor. Många av konstverken har tidigare tillskrivits män. Hess påpekar också att vi än så länge vet väldigt lite om hur kvinnor verkade som konstnärer tiden före renässansen. Ett av me-

deltidens märkligaste konstverk; Bayeuxtapeten, skulle vara komponerad av en kvinna och broderat av nunnor.

Konstkritikern Elizabeth C. Baker och Lee Hall, målarinna som undervisar vid en konstskola, kommenterar dagens (amerikanska) utbildnings- och yrkessituation. Enligt Baker har konstnärinnor just nu åter besvärligare än för bara tjugo år sedan att hävda sig i yrkeslivet. Det kommersiella konstklimatet har hårdnat, gallerierna monopoliserats och det är svårare att ställa ut och bli känd — förutsättningen att kunna sälja och leva på sitt arbete.

Boken innehåller också ett spännande avsnitt med tio etablerade konstnärinnors reaktion på Linda Nochlins tesser. Deras åsikter skiljer sig utmed en bred skala och långtifrån alla är eniga med Nochlin. Rädslan att kategoriseras efter kön sätter skygglappar och får några att tvärt förneka att en skillnad i chanser att utvecklas existerar. Bridget Riley, känd engelsk målarinna, är öppet hänfull mot allt vad kvinnorörelse heter medan andra, som tex Suzi Gablik, säger att de som gör klart för sig vilka faktorer som styr våra liv också får möjlighet att ändra sina villkor.

Jag ser den här boken som ett av många tecken på att en islossning kommit igång när det gäller vårt sökande efter kunskaper kring kvinnor och konst. Längst har den kvinnohistoriska forskningen kommit i USA men också i London tex har en aktiv kvinnogrupp inom konstnärernas fackförening efter gemensamma förberedelser i sin studiegrupp nu inlett en serie föreläsningar om kvinnor i konsthistorien. "Art and Sexual Politics" borde nödvändigt läsas av alla som intresserar sig för ämnet.

Anna Lena Lindberg

Sicilien-kommittén har årsmöte månd 25 mars kl. 19.30 i Kata-salen, ABF, Sveav. 41, Stockholm. Paola Barbera och 14-årige sonen Fabrizio från Partanna i "jordbävningsdalen" berättar om arbetet för att skapa utveckling och rättvisa på västra Sicilien. Alla intresserade hjärtligt välkomna.

Film & TV nr 5—6: Kvinnans roll i filmen. Ut- given av Filmcentrum

"Med ljus och lykta har vi sökt efter en positivt skildrad kvinnogestalt på dagens film-reportoar. Förgäves. Vi har funnit att filmerna inte bara är gjorda av män utan också för män. Vart vi än vänder oss, i såväl film som andra massmedia blir vi tvångsmatade med samma kvinnoschabloner. Kvinnans som en förlängning av mannens personlighet, ett bihang till hans värld: hans gnatiga eller ömsint vårdande fru, hans avgudade mor, hans unga glamorösa älskarinna, hans pliktrogna duktiga sekreterare, hans tillbedda dotter".

Så skriver Gunilla Granath, Annika Persson och Ebba Witt-Brattström i artikeln "Manligt kvinnoideal i svensk film: gengångare från den viktorianska epoken". Trion hör till de flitigaste medarbetarna i Film & TV:s temanummer om kvinnans roll i filmen, som Kerstin Allroth redigerat. I den nämnda artikeln analyserar de — med förkrossande resultat — Bergmans Viskningar och rop, Tage Danielssons Mannen som slutade röka och Halldoffs Firmafesten. I en annan artikel gör de upp räkningen med succén Sista tan-
gon i Paris.

Annat läsvärt i numret: Marianne Kärres konkreta upp-rop "Kräv att få filma — visa män vår vardag!", där hon drömmer om en film om kvinnoverkligheten, gjord på uppdrag av jämställdhetsdelegationen och använd som obligatoriskt inslag i vidareutbildningen av politiker, samhällsplanerare och kommunala tjänstemän. Tankeväckande är också enkäten med ett

10-tal kvinnor i filmbranschen bl a Bibi Andersson, Lena Ewert (Rekordåren), Maj Wechselman och Ingrid Thulin. Dessutom finns flera korta artiklar om kvinnofilm i olika länder.

Film & TV kostar 5:— i lösnummer, 20:—/år i prenumeration. Adress: Kungsholms-torg 2, 112 21 Stockholm.

L W

Vad kan kvinnor/intres- serade filmare göra nu?

Jo till exempel:

- gå till AV-centraler i kommunen, film-verkstäder och låna apparatur
- kräva anslag av kommuner, utbildningsanstalter att göra film
- läsa foto och film-kunskap på egen hand (Kontakta FilmCentrum för råd, se TV 1-serien "Filma själv" i repris våren 1974, skaffa kursboken till den från Sveriges Radio)
- kräva kvinnorepresentation i FHR:s lo-kala programråd och i filminstitutets styrelse (nu dominerad av barnlösa män)
- trycka på studieförbunden att ordna vidareutbildningskurser om både film och barn (det är fastslaget att cirkeldel-tagare själva ska kunna bestämma studiernas mål, innehåll och arbetsformer. Studieförbunden är skyldiga att anordna kurser som efterfrågas. De får 75% av kostnaderna för ledararvoden och studiematerial av statsbidrag. De räknas som "folkrörelse"). (Ur M. Kärres artikel)

Simone de Beauvoir: Det andra könet. Gebers.

Nu har äntligen denna kvin-nolitteraturens klassiker ut-kommit på svenska i översätt-ning av Inger Bjurström och Anna Pyk. Den svenska ver-sionen är förkortad med ca 25%. Kapitlen om psykoana-lysis, lesbiska kvinnor, umgän-gesliv, prostituerade, narcis-sism, den älskande kvinnan och kvinnan som mystiker har utgått. (Förhoppningsvis kommer även detta så små-ningom på svenska). Trots det är det en ordentlig volym på 460 tättryckta sidor, till det rimliga priset 34:—.

Ibland märks det att boken är 25 år gammal. Vissa av B:s idéer, som då måste varit re-volutionerande, har sedan dess tagits upp och vidareut-vecklats av kvinnorörelsens teoretiker. Också B:s existen-tialism ger boken en tidsbe-gränsning. Vidare håller man kanske inte, i skenet av senare forskning, helt med henne på vissa punkter.

Men trots dessa små in-vändningar är det en stor glädje att boken äntligen finns tillgänglig på svenska. Beauvoir är ju en av de stora — kanske Den Stora — teore-tikern när det gäller analysen av kvinnans ideologiska för-tryck.

L W

Kata Dalström i agitatio- nen. Ett texturval av Har- riet Clayhills. Arbetar- kultur.

Harriet Clayhills, som i förra numret av Vi Män skor pre-senterade Kata Dalström, har i en välredigerad och lättläst volym samlat ett urval av Katas tal, brev, rapporter och artiklar från 1894 fram till hennes död 1923. Bakom ligger ett omfattande forsknings-arbete, främst på Arbetarrö-relsens arkiv. HC komplette-rar de direkta citaten med korta redogörelser för den historiska och politiska situa-

tionen. Ett kännbart tomrum har fyllts med den här boken, men den har långtifrån bara historiskt intresse — "debatten har inte gått framåt med större fart än att många av de ämnen hon tog upp fortfarande är aktuella", som HC också framhåller. **L W**

Carsten Palmaer — Raimo Mankinen: Finlands röda garde. Oktober.

Om klasskriget i Finland 1917—1918 har Carsten Palmaer och Raimo Mankinen skrivit en viktig och lärorik bok. Den inleds med en skildring av klasskampens utveckling från sekelskiftet fram till den vita reaktionens masslakt på finska arbetare, torpare och småbönder — en klasshämnd som kostade 30.000 människor livet. I en rad dokument och nygjorda intervjuer beskrivs storstrejken 1917, de röda gardenas organisering, arbetarklassens maktövertagande, stridsförloppet, arkebuseringarna och fånglägrenas ohyggliga svält och förnedring. Det är en bok som aktualiserar ett viktigt stycke 1900-talshistoria. Och som förklarar mycket av dagens politiska verklighet. Finland 1918. Chile 1973. **L.N.**

ÖSTERSJÖVECKAN

5—9 juli

Folkturist-Baltor

Wallingatan 37,
111 24 STOCKHOLM
Tel. 08/20 17 92, 20 17 94

**SOMMARPROGRAMMET
HAR KOMMIT**

Folkturist-Baltor

Wallingatan 37,
111 24 STOCKHOLM
Tel. 08/20 17 92, 20 17 94

**Länsmansgårdens
Tobak**

Daggdroppegatan 2 - Tel. 54 45 72

ARBETE

ska 1:a majboken handla om i år. Författare blir det arbetande svenska folket.

Skriv och berätta från din arbetsplats. Ta bilder. Sänd gärna in gamla bilder. Från varv och byggen, från lasarett och kontor. Verkstäder och jordbruk.

Berätta om hur det är att jobba idag. Ute eller hemma.

Berätta om hur det var att jobba för kanske 20 år sen.

Någon har sagt att de demokratiska rättigheterna upphör innanför fabriksportarna. Kritik kan leda till avsked. Arbetsbefälets order är högsta lag. Många har erfarenhet av trakasserier men också av hur man gått tillsammans och fått ett slut på övergreppen.

Arbete det är stress och knog från morron till kväll. Det är skiftjobb och löpande band, rationaliseringar och ackord.

Men det är också glädjen att arbeta. Att göra något med sina händer och göra det med kunnighet. Där finns umgänget med arbetskamraterna. Framgångar i den fackliga kampen. Där finns samhörighet och solidaritet.

Men många blir av med sina jobb i dessa dagar. Tvingas gå överksammas därför att inga jobb finns. Det är också något att berätta om.

Kom med ditt bidrag — det kan vara en berättelse, en dikt, några fotografier med text till, en teckning. Ett brev rakt upp och ner eller en dagbok från jobbet. Vi gör ingen skillnad mellan yrkesförfattare och andra.

Kom med ditt bidrag så snart som möjligt men allra senast den 15 februari 1974 måste vi ha det för att boken ska bli klar i tid.

Infört material honoreras.

En redaktionskommitté med följande representanter för Folket i Bild/Kulturfront och Ordfront kommer att bedöma det insända materialet: Sten Cederqvist, Samuel Bross, Otto v Friesen, Margareta Garpe, Lars Gustafsson, Jan Stolpe, Ingegärd Waaranperä.

Skicka in ditt bidrag till:
"1:a majboken"

Folket i Bild/Kulturfront
Haga skola
171 53 SOLNA

För Indokinas kvinnor och barn

Postgiro
513 23-4

Som ni av rubriken ser har vi utvidgat vår insamling att omfatta även våra vänner i Kambodja och Laos. Det beslutades vid förbundsstyrelsens sammanträde strax före jul. Vi har även där systerorganisationer — sektioner av Kvinnornas Demokratiska Världsförbund — och även för dem är varje tecken på solidaritet av oskattbart värde i deras hårda kamp. När vi fått in två tusenlappar till kan vi i första hand överlämna 10.000 till kvinnoförbundet i Kambodja. Via DRV:s ambassad och PRR:s representation i Stockholm har vi i januari översänt 20.000 kr till Vietnams kvinnoförbund i nord och syd.

Ett varmt tack till alla er som trofast fortsätter att stödja vår insamling.

Och nu till redovisningen:

Transport 262.637:98			
Anny Öhman, Porjus	150:—	Svea Käöntönen, Nikkala	10:—
Hildur Lönnström, Porjus	150:—	Ruth Liljeholm, Stockholm	20:—
K. Lundmark, Stockholm	25:—	Karin Björk, Solna	10:—
Maja Bolling, Göteborg	100:—	Aina Larsson, Eskilstuna	15:—
Greta Englund, Skärholmen	50:—	Karin Schultz, Stockholm	15:—
Vily Norsstrand, Porjus	15:—	Emma Wallgren, Båtskärsnäs	25:—
gm. Mia Emsheimer, Stockholm,		Margareta Olsson, Sollefteå	10:—
bössinsamling	1.757:95	Britt Gidlund, Haparanda	10:—
Hällefors SKV-avd.	215:—	Gurli Lambs-Lycke, Eslöv	15:—
Årsta SKV-avd.	40:—	Hilda Löndqvist, Johanneshov	15:—
Kerstin Lundman, Stockholm	15:—	Ingrid Ask, Malmö	25:—
Anna Pettersson, Avesta	10:—	Edith Wennsten, Uddevalla	20:—
M. Wall, Johanneshov	20:—	Sonja Granberg, Luleå	20:—
Ruth Skoglund, Partille	10:—	Ingrid Johansson, Lidingö	10:—
Greta Andersson, Hisings		Gunilla Petré, Styrö	25:—
Backa	15:—	Mölnåls SKV-avd.	50:—
Elisabet Nyrén, Bromma	15:—	Astrid Lindh, Mölndal	10:—
Astrid Olsson, Bollebygd		Suomi Liljegen, Göteborg	10:—
Till Karin Kinkvists minne	20:—	Susanne Lindqvist, Stockholm	10:—
Brita Johansson,		Anna-Lisa Hallström, Hågersten	25:—
Borås	15:—	Alma Ylipää, Sattajärvi	20:—
Ebba Johansson, Sundbyberg	15:—	Davida Nilén, Luleå	50:—
Siv Björk, Bromma	25:—	Ingrid Ornell, Köping	25:—
Yngve Karlsson, Göteborg	10:—	Stina Arvidsson, Göteborg	50:—
Ingrid Vänman, Umeå	10:—	Ester Johansson, Malmö	20:—
Saga Rikardsson, Stockholm	50:—	Svea Lund, Partille	10:—
Karin Nilsson, Göteborg	10:—	B. Öberg, Saltsjö-Boo	50:—
Birgitta Enoksson, Malmö	15:—	Ulla Wesslén, Storuman	25:—
Elsa Holm, Enske	50:—	Gunhild Fernström, Solna	25:—
Erik o. Birgit Vinnå, Johannes-		Åström-Holmqvist, Skillinge	20:—
hov. Till Birgitta Malmstens		Svea Föll, Farsta	50:—
minne	20:—	Karin Berglund, Bandhagen	25:—
Helge Moberg, Stockholm		M. Andersson, Bandhagen	5:—
Till Birgitta Malmstens		Ann Christin Svensson,	
minne	20:—	Stockholm	20:—
Harry Olsson, Stockholm		Jenny Brännström,	
Till Birgitta Malmstens		Glommerstråk	20:—
minne	20:—	Ruth Nordling, Vällingby	10:—
Alice Söderman, Solna		Lena Carlsson, Målsryd	10:—
Till Birgitta Malmstens		Tyra Westerlund, Farsta	25:—
minne	20:—	Bodil Österlund, Solna	20:—
Valborg Svensson, Spånga		Edith Sundström, Karlsborg	10:—
Till Birgitta Malmstens		Klara Lundberg, Mölndal	25:—
minne	25:—	Edith Johansson, Uddevalla	10:—
Sara Liljeblad, Furulund	10:—	Signe Lundström, Kiruna	25:—
Brita Forsman, Braås	10:—	Astrid Hagelin, Stockholm	30:—
Hans Malmberg, Göteborg	15:—	Ingegerd Bernstsson,	
Eva Plass, Stockholm	15:—	V:a Frölunda	10:—
Ada Jonsson, Frånsta	25:—	Thea Reinhardt, Göteborg	25:—
Anita Dikander, Vara	15:—	B. Westerberg, V:a Frölunda	50:—
Alice Lindström, V:a Frölunda	15:—	Viola Harnell, Älvsjö	20:—
Milda Lindberg, Sundbyberg	50:—	Eva Danielsson, Johanneshov	15:—
Ruth o. Einar Sundin, Dynäs	50:—	Berit Andersson, Lidingö	10:—
Olga o. Josef Söderberg,		Lilly Pettersson, Halmstad	50:—
Bromma	100:—	Rut Boman, Stockholm	10:—
		H. Sandman, Haparanda	10:—
		Ahrén-Örnberg, Bromma,	
		Till Anna-Lisa Karlssons	
		minne	25:—
		Sally Söderqvist, Stockholm	10:—
		Örebro SKV-avd.	100:—
		Olga Persson, Landskrona	15:—
		Kurt Nilsson, Stockholm,	
		Till Margareta Ohlssons	
		minne	30:—
		August Tüber, Båtskärsnäs	15:—
		Siv Marklund, Piteå	50:—
		Kristina Barkman, Spånga	15:—
		Carin Hermelin, Falun	25:—
		Iris Björk, Hallstahammar	10:—
		Ida Hultberg, Ludvika	50:—
		Siri Aldrin, Piteå	25:—
		Hilda Danielsson, Ludvika	10:—
		Margareta Varenius, Göteborg	25:—
		Hanna Holmstedt, Karlskoga	10:—
		Inger Lundbäck, Luleå	100:—
		Anna o. Ingvar Lööf,	
		Eskilstuna	50:—
		Agneta Cloarec, Bromma	10:—
		Signe Johansson, Huddinge	25:—
		Ottilia Fredriksson, Ramvik	10:—
		Ragnhild Unander, Kiruna	15:—
		Brita Carlsson, Lidköping	15:—
		S. Arvidsson, Göteborg	25:—
		Ingrid Nilsson, Huskvarna	100:—
		Allan Österberg, Hofors	15:—
		Mia Westerberg, Falun	35:—
		Svea Söderman, Johanneshov	25:—
		M. Sandberg, Stockholm	100:—
		Märta o. C.H. Hermansson,	
		Stockholm	100:—
		Emy Sjögren, Örebro	25:—
		Ruth Lönn, Hågersten	20:—
		Maria Johnsson, Solna	15:—
		Ruth Svensson, Norrköping	10:—
		Vera Rolander, Vara	25:—
		Astrid Svensson, Mölndal	10:—
		Ingegerd o. Arne Stubelius,	
		Göteborg. Till Siri Derkerts	
		minne	50:—
		Terese Andersson, Centrala,	
		Göteborg	75:—
		Maja Eriksson, Centrala,	
		Göteborg	25:—
		Ellen o. Karl Forsberg, Kiruna	10:—
		A.M. Malmgren, Stockholm	50:—
		Ester Lindmark, Vännäs	25:—
		Edith Hübinette, V:a Frölunda	50:—
		Emilia Sundberg, Porjus	35:—
		Ulla o. Bo Jönsson, Skillinge	20:—
		Maj-Britt Inghe, Eva Palmaer	
		70 år	50:—
		Hilda Svensson, Norberg	100:—
		Calle Forsberg, Hågersten	50:—

Kronor 268.675:98

Den konsumentägda Sparkassan – en garant för oberoende

För att kunna fungera som en effektiv konsumentorganisation måste kooperationen ekonomiskt kunna stå på egna ben. Den får inte vara låst av intressen utanför rörelsen.

Den egna Sparkassan fungerar som en garant – en garant för oberoende. Genom att sätta in dina sparslantar där stärker du oberoendet och därigenom också din egen förening och de konsumentägda köpställena, Konsum och Domus. Du får dessutom minst vanlig bankränta på pengarna.

Tack för 65 års förtroende

Sparkassan fyllde 65 år förra året. Under jubileumsåret passerade medlemmarnas sparmedel 900-miljonersstrecket. Ett vackert uttryck för deras förtroende för rörelsen!

Konsum och Domus